

Κωνσταντῖνου Χαριλ. Καραγκούνη

Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ
τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

« ...ὅπως ἂν δυνηθῶμεν,

ἀπερισπάστως ἄδειν τε καὶ ψάλλειν,

καὶ ἐξομολογεῖσθαι Σοι...»

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ ΙΚΕ

Βόλος, 2020

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης, «...ἀπερισπάστως ἄδειν τε καὶ ψάλλειν...»

Σεμνύνομαι νὰ ἀφιερώσω τὸ παρὸν πόνημά μου
εἰς τὴν Γερόντισσα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
Τιμίου Προδρόμου Συκῆς Πηλίου,
Πανοσιολογιωτάτην Καθηγουμένην Ἀγαθοφήμεν Δῆμου
καὶ εἰς τὴν Συνοδείαν αὐτῆς,
καὶ εἰς τὸν Γέροντα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς
Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου Ἄνω Ξενιάς Ἀλμυροῦ,
Πανοσιολογιώτατον Ἀρχιμανδρίτην Νεκτάριον Ὑφαντίδην,
καὶ εἰς τὴν Συνοδείαν αὐτοῦ,
μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ, εὐγνωμοσύνης
καὶ ἀγάπης εἰς τὰ πρόσωπα ὅλων.

«...ὅπως ἂν δυνηθῶμεν, ἀπερισπᾶστος ἄδειν τε καὶ ψάλλειν, καὶ ἐξομολογεῖσθαι Σοι...» - Δοκίμια γιὰ τὴν ἱερὰ Ψαλμωδία καὶ τὴν Ψαλτικὴ Τέχνη

Συγγραφέας:	Κωνσταντίνος Χαριλ. Καραγκούνης
E- mail Συγγραφέως:	kxkaragounis8@gmail.com
Τηλέφωνο Συγγραφέως:	+30 6947774647
ISBN:	978-960-599-351-1
Ἔτος α' Ἐκδόσεως:	2020
Ἔτος Τρέχουσας Ἐκδόσεως:	2020
Ἀριθμὸς Ἐκδόσεως:	1η
Σχήμα:	14 x 21
Σελίδες:	224
Ἐκδοτικὸς Οἶκος:	ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ ΙΚΕ
Ἰστοσελίδα Συγγραμματος:	https://bit.ly/3idJZUe

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	5
Προλεγόμενα	6
<hr/>	
Αὐτονόμηση στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ψαλτικὴ Τέχνη - Θεολογικὴ καὶ Ἱστορικὴ Προσέγγιση	9
Ἐμπονος Ψαλμωδία	47
Ἑλληνορθόδοξη Ψαλτικὴ Τέχνη: Παράσταση ἢ Προσευχή; <i>Greek Orthodox Psaltic Art: Performance or Prayer ?</i>	103
Ἡ περὶ Ἀδάμ ὑμνογραφία τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς καὶ ἡ εἰς αὐτὴν διατύπωση τῆς θεολογίας περὶ πτώσεως, ἐξώσεως, μετανοίας καὶ συναναστάσεως τοῦ Προπάτορος	153
Βιβλιογραφία - Μελέτες καὶ Ἄρθρα	213

Προλεγόμενα

Τὸ παρὸν πόνημα ἀποτελεῖ, τρόπον τινα, τὸ δεύτερο μέρος μιᾶς σειρᾶς, ἢ ὁποῖα ἀποβλέπει στὴν συγκέντρωση ὅσων ἕως τῶρα ἔδωσε ὁ Κύριος καὶ παρουσίασα μὲ ποικίλες ἀφορμὲς -κυρίως συνέδρια- περὶ τὸ θεολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἱεράς λατρευτικῆς Ψαλμωδίας καὶ Ψαλμικῆς Τέχνης -εὐρύτερα γνωστῆς ὡς «Βυζαντινὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ»- τῆς Ἑλληνορθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ τέσσαρα κείμενα ποῦ ἐδῶ δημοσιεύονται, ὅπως καὶ ὅσα συγκεντρώθηκαν στὸν προηγούμενο τόμο, μὲ τὸν τίτλο, «Ἄνοιξον ἡμῶν τὸ στόμα καὶ πλήρωσον αὐτὸ τῆς σῆς αἰνέσεως», χωρὶς νὰ ἀπεμπολοῦν τὴν ἐπιστημονικὴ ἀναζήτησι, ἔχουν γραφεῖ μὲ κύριο μέλημα νὰ καθίστανται ψυχωφελῆ καὶ διδακτικά, ὄχι, βεβαίως, ἀπὸ μία διάθεσι ἱκανοποίησης προσωπικῶν «δασκαλιστικῶν» ἐμμονῶν, ἀλλὰ μὲ τὸν κατὰ Χριστὸν ζῆλο, νὰ προβληθοῦν ὅσα σοφὰ καὶ θεόπνευστα ἔχει ἀποφανθεῖ ἡ Ὀρθόδοξη Πατερικὴ Παράδοσι περὶ τὴν ἱερά λατρευτικὴ Ψαλμωδία καὶ Ψαλμικὴ Τέχνη. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος, γὰ τὸν ὁποῖο κάποια ἀποσπάσματα ἤδη δημοσιευμένων μελετῶν μου ξαναχρησιμοποιοῦνται αὐτούσια σὲ δύο ἀπὸ τὰ παρόντα κείμενα· κυρίως, στὴν «Ἐμπονο Ψαλμωδία». Τὸ θέμα τῶν κειμένων, τὸ διαφοροτικὸ ἀκροατήριον καὶ μερικοὶ ἀκόμη -ἴσως ὑποκειμενικοὶ- παράγοντες ἐπέβαλλαν κάτι τέτοιο. Ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ, παρακαλῶ, αὐτὸ τὸ ἐπιστημονικὸ ἀτόπημα. Ἄλλωστε, κάθε ἐσφαλμένο καὶ κάθε ἀβλεψία ὀφείλεται στὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία μου. Ὁ, πικρὸ καὶ ὠφέλιμο, προέρχεται ἀπὸ τὸν Δωρεοδότη Κύριον. Τῶ δὲ Ἀγίῳ Τριαδικῷ Θεῷ ἡμῶν ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Γιὰ τὸ ἐνδεχόμενον δὲ νὰ φθάσει καὶ τὸ παρὸν βιβλίον στὰ χεῖρια τῶν λαμπρῶν φοιτητῶν μου στὴν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἄς μοῦ ἐπιτρα-

πεῖ νὰ μεταφέρω πάλι ἐδῶ ἓναν προβληματισμό, τὸν ὁποῖο ἤδη κατέθεσα στὸν Πρόλογο τοῦ «Ἄνοιξον ἡμῶν τὸ στόμα καὶ πληρώσον αὐτὸ τῆς σῆς αἰνέσεως»: Τότε ἔγραφα: «Πῶς μπορῶ νὰ διδάξω τὴν ἱερὰ Ψαλμωδία, τὴν σπουδαία καὶ ἀπύθμενη αὐτὴ Τέχνη μέσα σὲ τρία μόλις ἐξάμηνα, καταρτίζοντας ὑποψηφίους κληρικούς, οἱ ὅποιοι θὰ κληθοῦν στὸ ἐξῆς νὰ ζήσουν ὅλον τὸν ἱερατικὸ βίο τους μαζί μὲ τὴν Ψαλτική; Ὅποια ταχύρρυθμη μέθοδος καὶ νὰ ἀκολουθήσω, κάτι τέτοιο εἶναι πρακτικῶς ἀδύνατον. Ἔτσι, ἔβαλα ἓναν λογισμό, ὅτι μόνη ἐλπίδα μου καὶ μέριμνά μου εἶναι, νὰ φροντίσω νὰ καταστήσω φανερὴ τὸν ἀγιογραφικὴ καὶ πατερικὴ τεκμηρίωση γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς Ψαλμωδίας στὴ Θεία Λατρεία· νὰ ἀγωνιστῶ νὰ πείσω τοὺς νέους γιὰ τὴν πολύτιμη συμβολὴ τῆς Ψαλτικῆς στὴν ἐνδυσση τοῦ Θεοῦ λόγου τῶν λειτουργικῶν ἱεροπραξιῶν, ἄρα καὶ τῶν θείων δογματῶν τῆς πίστεως· καὶ νὰ ἀναλωθῶ νὰ μεταδώσω τὴν πεποίθησή τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι διὰ τοῦ μέλους ἐκφράζεται, κατανοεῖται καὶ προσλαμβάνεται ὅλη ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, ὅλη ἡ ὄντολογία καὶ ἡ συμβολικὴ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας Του καὶ τῆς Βασιλείας Του, ὅλο τὸ βίωμα τῶν ἀγίων καὶ τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως. Ἐὰν αὐτὰ γίνουν κατανοητὰ στοὺς φοιτητὲς μου, τότε -εἶμαι βέβαιος- θὰ σπεύσουν μόνοι τους νὰ μελετήσουν περεταίρω τὴν Ψαλμωδία, ὡς δροσερὸ ὕδωρ θεολογίας καὶ ὄχι ὡς ἀγχωπικὴ καὶ ἀνιαρὴ ὑποχρέωση ἐνὸς Προγράμματος Σπουδῶν.»

Εὐχαριστῶ ἐκ μέσης καρδίας τὸν Ἐκδοτικὸ Οἶκο ΚΥΔΙΑΚΙΔΗ ΙΚΕ, ποὺ καὶ πάλι ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσή καὶ ἐπωμίζεται τὸ οικονομικὸ βᾶρος τῆς. Εὐχαριστῶ καὶ ὅλους ἐκείνους ποὺ στάθηκαν ἀφορμὴ νὰ γραφοῦν τὰ κείμενα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Τῷ δὲ Κυρίῳ πᾶσα ἀνύμνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐν Βόλῳ, τῆ 8^η Σεπτεμβρίου 2020,
κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Γενεσίου τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου Μαρίας.

Κωνσταντῖνος Χαριλ. Καραγκούνης

Ἀναπληρωτὴς Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
Διευθυντὴς τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου.

Κωνσταντίνος Χαρίλ. Καραγκούνης, «...ἀπερισπᾶστος ἄδειν τε καὶ ψάλλειν...»

**Ἡ περὶ Ἀδὰμ ὑμνογραφία τῶν ἱερῶν
Ἀκολουθιῶν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς
καὶ ἡ εἰς αὐτὴν διατύπωση τῆς θεολογίας
περὶ πτώσεως, ἐξώσεως, μετανοίας
καὶ συναναστάσεως τοῦ Προπάτορος**

Ἀνακοίνωση

στὸν 4η Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση - Διημερίδα
τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν:

Ἡ Ἀνθρώπινη ὕπαρξις καὶ τὸ μέλλον ὡς ἐκπληξις·
«Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ
ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν.» (Α' Κορινθ., 15: 45)

Αἴθουσα Ἐκδηλώσεων τῆς Α.Ἐ.Α.Α - Νέα Κηφισιά,
Χρυσάλλιδος 38 - Θεμιστοκλέους, Τ.Κ. 145 61

Τετάρτη 22 - Πέμπτη 23 Μαΐου 2019

Ἡ περὶ Ἀδάμ ὑμνογραφία τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυ- ρινῆς καὶ ἡ εἰς αὐτὴν διατύπωση τῆς θεολογίας περὶ πτώσεως, ἐξώσεως, μετανοίας καὶ συναναστάσεως τοῦ Προπάτορος

Περίληψη

Ὡς γνωστόν, ἡ Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς εἶναι ἐξολοκλήρου ἀφιερωμένη στὴν ἀνάμνηση τῆς ἐξώσεως τῶν Πρω-τοπλάστων ἀπὸ τὸν ἐπὶ γῆς Παράδεισο. Ἐνῶ ἅπαντα ἡ ὑμνογραφία τῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ ἐνσωματώνει μὲ διάχυτο τρόπο ἀναφορὰς στὸν Ἀδάμ καὶ στίς περὶ αὐτὸν θεολογήσεις καὶ τυπολογήσεις, ἡ καταλυτικὴ περίοδος τοῦ Τριωδίου καὶ ἡ χαρμόσυνος τοῦ Πεντηκοσταρίου παρουσιάζουν μίαν σημαντικὴν, ὅσο καὶ εὐλογη, ἐξαρση παρόμοιων ἀναφορῶν. Ἐντούτοις, ἡ ἀπόλυτη ὑμνογραφικὴ ἔκφραση καὶ διατύπωση τῶν θεολογήσεων περὶ τὸν Ἀδάμ ἐπισημαίνεται στίς ἱερὰς Ἀκολουθίας τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, ὅπου ὁ χαρακτήρας τῶν ὕμνων διαφοροποιεῖται αἰσθητῶς ἀπὸ κάθε ἄλλη ὑμνογραφικὴ περίπτωση. Ποιὰ εἶναι τὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα διαφοροποιοῦν τὴν ποιήση τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, πῶς αὐτὰ ἀποτυπώνονται, ποιὰ δόγματα καὶ ποιῆς παραδόσεις πίστεως προκύπτουν ἀπὸ αὐτὴν σχετικὰ μὲ τὴν πτώση - ἐξωση - μετάνοια καὶ συνανάσταση τοῦ Ἀδάμ καὶ, τέλος, πῶς ἐκφράζονται καὶ περιγράφονται ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ καὶ μετα-Βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ μέλος;

Προσφωνήσεις

Σεβασμώτατοι Ἐκπρόσωπε τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Μητροπολίτα Ἰλίου κ. Ἀθηναγόρα· Πανοσιολογιώτατε Ἐκπρόσωπε τοῦ Μητροπολίτου Κηφισίας, π. Ἀθανάσιε Ντέτσικα· Πανοσιολογιώτατοι, Αἰδεσιμολογιότατροι καὶ Ἱερολογιώτατοι Πατέρες· Ἐλλογιμώτατε κ. Πρόεδρε τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀ.Ἐ.Ἀ.Ἀ.· Ἐλλογιμώτατοι κ.κ. προσκεκλημένοι στην Διημερίδα μας Καθηγητές· Ἐλλογιμώτατοι κ.κ. Συνάδελφοι Καθηγητές, μέλη Δ.Π. καὶ Ἐ.Δι.Π, τῆς Σχολῆς μας· Ἱερολογιώτατε Διάκονε Στυλιανέ, Πρόεδρε τοῦ Συλλόγου Φοιτητῶν τῆς Ἀ.Ἐ.Ἀ.Ἀ.· κυρίες καὶ κύριοι φοιτητές τῆς Ἀ.Ἐ.Ἀ.Ἀ.· λοιπὴ Φιλόθεος καὶ θεολογοῦσα ὁμήγυρις·

Χριστὸς Ἀνέστη.

Ὡς Πρόεδρος τῆς Ὄργανωτικῆς καὶ Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Δ' Ἐπιστημονικῆς Συναντήσεως - Διημερίδος τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν, βρίσκομαι στην λίαν εὐχάριστη καὶ ἰδιαίτερος τιμητικὴ γιὰ μένα θέση, νὰ σᾶς καλωσορίζω ὅλους στην Σχολῆς μας, στην Ἀνωτάτη. Πρόκειται γιὰ τὴν τρίτη συνεχόμενη ἐτήσια διοργάνωση (ἢ πρώτη ἦταν ἀρκετὰ χρόνια πρὶν), ἡ ὁποία, καθὼς δείχνουν τὰ γεγονότα, ἔχει καταστήθῃ θεσμὸς τῆς Ἀ.Ἐ.Ἀ.Ἀ.. Εὐχομαι σὲ ὅλους καλὴ δύναμη καὶ καλὴ ἐπιτυχία καὶ ἀμέσως ἔρχομαι στην ἀνακοίνωσή μου.

Εἰσαγωγικά τινα

Ἐπιτρέψτε μου, παρακαλῶ, νὰ ἀφιερῶσω τὴν παροῦσα ἀνακοίνωσή μου στὴν μνήμη ἐνὸς βαθυστόχαστου θεολόγου καὶ πανθομολογούμενως πνευματικοῦ ἀνθρώπου τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος μου, τοῦ Βόλου, ὁ ὁποῖος ἐκοιμήθη ὀσιακῶς, πλήρης ἡμερῶν, τὴν Μεγάλη Πέμπτη καὶ ἐκηδεύθη πανδῆμως τὴν Μεγάλη Παρασκευὴ τῆς ἐφειτεινῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, τοῦ ἀειμνήστου θεολόγου, λυκειάρχου, ἱεροκήρυκος καὶ πνευματικοῦ διδασκάλου, **Βασιλείου Κοτσμανίδη**.

Ἡ ἀφιέρωση δὲν εἶναι συγκυριακὴ ἢ ἀπλῶς συναισθηματικὴ, ἀλλὰ σχετίζεται ἀμέσως μὲ τὸ θέμα τῆς σημερινῆς ἀνακοινώσεώς μου. Τὸ ἔγκριτο ἐπιστημονικὸ Περιοδικὸ «Θεολογία» φιλοξένησε σὲ δύο συνέχειες⁶¹ τὴν σπουδαιότατη μεταπτυχιακὴ ἐργασία τοῦ Βασιλείου Κοτσμανίδη, *Ὁρθόδοξος Σωτηριολογία εἰς τοὺς Ἀσματικούς Κανόνας τῶν Ἀκινήτων Δεσποπικῶν Ἑορτῶν*, ἡ ὁποία, ἐξ ὅσων γνωρίζω -χωρίς, βεβαίως, νὰ εἶμαι εἰδικός-, ἀποτελεῖ πρωτοπόρα ἐργασία γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐκπονήθηκε, ἴσως καὶ ποὺ δημοσιεύθηκε.

Καὶ ἡ δική μου ἀνακοίνωση σήμερα θα κινηθεῖ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Ὑμνογραφίας, σὲ μία προσπάθεια νὰ ἐπισημανθοῦν θεολογικὲς ἀναφορὲς στοὺς ὕμνους τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Κυριακῆς τῆς

---

⁶¹ Στὸ 4^ο Τεύχος τοῦ ΜΘ' [49^{ου}] Τόμου του, τοῦ ἔτους 1978 (σελ. 907 - 923) καὶ στὸ 1^ο Τεύχος τοῦ Ν' [50^{ου}], τοῦ 1979, (σελ. 205 - 230).

Τυρινῆς, ἐφόσον πλέον ἔχει καταστῆ κοινῶς ἀποδεκτὴ ἢ θέσις, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ὑμνογραφία ἀποτελεῖ προβολὴ τοῦ Ὁρθοδόξου βιώματος, ἐκπεφρασμένη καὶ καταγεγραμμένη διὰ γραφίδων ἀγίων ἀνδρῶν, τῶν Ἀγίων Ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἡ Ὁρθόδοξος Ὑμνογραφία ὡς πηγὴ τῆς Δογματικῆς καὶ τῶν λοιπῶν Θεολογικῶν Ἐπιστημῶν

Ἀντὶ ἄλλων, εἰς μνήμην τοῦ Βασιλείου Κοτομανίδου, θὰ μεταχειρισθῶ ἐδῶ δύο ἀποσπάσματα περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας ἀπὸ τὴν ἐργασία του, ἓνα εἰσαγωγικὸ καὶ ἓνα ἐπλογικόν:

«Εἰς τὸν Λειτουργικὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὴν Θεϊάν Λατρείαν, εἰσῆχθησαν καὶ χρησιμοποιοῦνται, ὡς γνωστόν, ...ὑμνοί, οἵτινες ἀποτελοῦν τὴν Ὑμνογραφίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ κείμενα τῶν Πατέρων, ἔστω καὶ ἐπ' ἐκκλησιαίς ἐκφωνηθέντων λόγων, δὲν περιελήφθησαν... Τὸ γεγονός τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἰδιάζουσαν θέσιν καὶ σημασίαν τῶν Λειτουργικῶν ὕμνων ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας. Οὗτοι μόνοι ἐκ τῆς ὅλης ἐκπεφρασμένης ἐμπειρίας τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεουμένων εὖρον θέσιν ἐντὸς τῆς ἐν Πνεύματι καὶ Ἀληθείᾳ προσκυνήσεως τῷ Πατρὶ, παραπλεύρως πρὸς τὰ ἐρά τῶν Γραφῶν κείμενα... Καθίσταται ὅθεν προφανῆς ἡ ἀξία, ἣν ἡ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει εἰς τὰ κείμενα ταῦτα. Ἐξ ἐπόψεως Ἐκκλησίας ἢ ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ ὁμολογούμενη καὶ ἀποτεθησαυρισμένη ἐμπειρία περὶ τῶν ἀποκαλύψεων καὶ δωρεῶν τοῦ Θεοῦ τῶν πατέρων ἡμῶν, μόνον πρὸς τὴν ἐν τῇ

*Ἀγία Γραφή φυλαχθεῖσαν δύναται προφανῶς νὰ παραβληθῆ.»*⁶²

Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ὅλην πραγματεύσει τοῦ θέματός του, ἔχοντας δὲ περιτράνωσ καὶ μὲ ἕξοχον ἐπιστημονικότητα ἀποδείξει τὴν εἰσαγωγική του τοποθέτησι, ὁ Βασίλειος Κοτσημανίδης καταλήγει, ἐπιλογικῶς αὐτὴν τὴν φορά, σὲ ἓνα ἀνάλογο συμπέρασμα:

*«Ἡ Ὑμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας, κατέχουσα θεμελιώδη θέσιν εἰς τὸν Λειτουργικὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας, συνιστᾷ στειχεῖον ἐκφράσεως, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐμπειρίας τῆς θεώσεως τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεουμένων. Διδὸ καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ αὕτη ὡς πηγὴ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας.»*⁶³

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε, ἀγαπητοί, τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς δημοσιεύσεως, ἃς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ σημειώσω ἐδῶ ὅτι ὁ πολὺς Ἀνδρέας Ἰωάν. Φυτράκης, Ἀντιπρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1970, στὸ Δ' Πανελλήνιο Θεολογικὸ Συνέδριον, τὸ ὁποῖο διοργάνωσε στὰ 1969 ἢ ἐν Ἀθήναις Πανελλήνιος Ἐνωσις Θεολόγων⁶⁴, παρουσίασε τὴν λίαν πρωτοπόρα γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς μελέτης του, Ἡ *Μορφωτικὴ καὶ Παιδαγωγικὴ Ἀξία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ὑμνολογίας*, εἰσηγούμενος τὴν εἰσαγωγὴν εἰδικοῦ μαθήματος Ὑμνογραφίας στὴν Μέση Ἐκπαίδευσιν.

---

⁶² Ὁ.π., Τόμος ΜΘ' [1978], Τεῦχος 4, σελ. 907.

⁶³ Ὁ.π., Τόμος Ν' [1979], Τεῦχος 1, σελ. 228.

⁶⁴ Ἀνάπτυπος ἔκδοσις, Ἀθήναι 1970, σελ. 1 - 18.

Ὁ ἀείμνηστος θεολόγος, μὲ τὴν μελέτη του αὐτῆ:

α) ἐξαίρει τὴν ποιητικὴ, φιλολογικὴ, μουσικὴ καὶ ἐν γένει αἰσθητικὴ ἀξία τῶν ὕμνων,

β) τονίζει ὅτι πρόκειται ἀποκλειστικῶς περὶ λειτουργικῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα «μειώνονται» καὶ «ὑποβαθμίζονται» κατὰ τὴν ἐκτὸς τοῦ λατρευτικοῦ χωροχρόνου μεταχείρισή τους,

γ) ὑπερθεματίζει γιὰ τὸν προσευχητικὸ καὶ δοξολογικὸ ρόλο τῶν ὀρθοδόξων ὕμνων,

δ) ἀναγνωρίζει τὴν καταλληλότητά τους πρὸς διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως,

ε) ὑπενθυμίζει ὅτι ὡς ποιήματα εἶναι «ἀναποσπάστως συνδεδεμένα καὶ συνυφασμένα μετὰ τῆς μελωδίας αὐτῶν, μετὰ τῆς ὁποίας συνεδημιουργοῦντο ὑπὸ τῶν ...ὕμνωδῶν ...αὐτῶν.»⁶⁵

Ἐντούτοις, πουθενά, ὁ Φυτράκης δὲν προχωρᾷ στὸ ἀμέσως ἐπόμενο βῆμα, στὸ ὁποῖο προχώρησε ὁ Κατσημανίδης, διατυπώνοντας τὴν θέση, ὅτι ἡ Ὑμνογραφία ἀποτελεῖ πηγὴ τοῦ Ὁρθοδόξου Δόγματος, ἰσοδύναμη μὲ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὴν πατερικὴ παράδοση.

Κλείνω ἐδῶ τὴν ἀναθηματικὴ αὐτὴ εἰσαγωγὴ μου. Προχωρῶ, τώρα, στὴν ἀνακοίνωσή μου, ἡ ὁποία εἶναι διαρθρωμένη σὲ δύο Μέρη.

---

⁶⁵ Ὁ.π., σελ. 6 - 7

Πρῶτο Μέρος

Στὸ Πρῶτο Μέρος σπεύδω νὰ παρουσιάσω ἐν ὀλίγοις ὀρισμένες παρατηρήσεις γιὰ τὴν περὶ τὸν Ἀδάμ ὑμνογραφία, παρατηρήσεις οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν τὴν γενικώτερη χρήση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ προσώπου στὴν λατρευτικὴ μας ποίηση, ἐκτὸς τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς.

Α΄. Τὸ ὄνομα τοῦ Προπάτορος Ἀδάμ στὴν ὑμνογραφικὴ γλῶσσα χρησιμοποιεῖται συχνὰ ὡς περιεκτικὸ οὐσιαστικόν.

Ὡς γνωστόν, τὸ ὄνομα τοῦ Προπάτορος Ἀδάμ στὴν ὑμνογραφικὴ γλῶσσα χρησιμοποιεῖται συχνὰ ὡς περιεκτικὸ οὐσιαστικόν. Στὴν περίπτωση αὐτή, ὅταν ὁ ποιητὴς γράφει Ἀδάμ ὑπονοεῖ:

α΄) Καὶ τοὺς δύο Πρωτοπλάστους, τὸ ζεῦγος Ἀδάμ - Εὐά, ὅποτε, ὅ,τι κατηγορεῖται (ἀναφέρεται) στὸν Ἀδάμ, ἀναφέρεται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως καὶ στὴν Εὐά. Ἐπὶ παραδείγματι:

« Ὁ ποιητὴς καὶ λυτρωτὴς μου Πάναγνε, Χριστὸς ὁ Κύριος,
» ἐκ τῆς σῆς νηδύος προελθὼν, ἐμὲ ἐνδυσάμενος,
» τῆς πρώην κατάρας, τὸν Ἀδάμ ἠλευθέρωσε... »

[Ἀναστάσιμον Δογματικὸν Θεοτοκίον τῶν Ἀποστίχων
τοῦ Ἑσπερινοῦ, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἤχος πλ. β΄]

Στὴν προκειμένη περίπτωση καὶ σπὶς ἀμέτρητες ὁμοίες, δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Κύριος «ἠλευθέρωσε» μόνον τὸν Ἀδάμ· ἐξυπακούεται ὅτι «ἠλευθερώθη» καὶ ἡ Εὐά.

β') Στην β' περίπτωση, στο πρόσωπο τοῦ Ἀδάμ δηλώνεται ὀλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα, κυρίως τῶν πρὸ Χριστοῦ κεκοιμημένων, ὡς ἐξῆς:
« Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὑμῶν,
» ὁ πρὸ τῶν αἰώνων γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς,
» καὶ ἐκ τῆς Παρθένου ἐπ' ἐσχάτων, πλὴν ἀνδρὸς κηθεὶς,
» καὶ λύσας τὴν ἀμαρτίαν, τοῦ προπάτορος Ἀδάμ... »

[Εἰρμὸς τῆς β' ᾠδῆς τοῦ α' Κανόνος τοῦ Ὁρθροῦ τοῦ
Σαββάτου πρὸ τῶν Ἀπόκρεω, τοῦ ἀναξίου Θεοδώρου, ἤχος πλ. δ']

Καὶ στὴν παροῦσα περίπτωση, εἶναι αὐτονόητον, ὅτι ὁ Κύριος «ἔλυσε τὰς ἀμαρτίας» ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος· ὄχι μόνον τοῦ Ἀδάμ.

Πρέπει, ὁμῶς, εὐθὺς ἀμεσῶς νὰ διευκρινίσω ἐδῶ τὸ ἐξῆς: Εἴτε οἱ Ἅγιοι Ὑμνογράφοι ἀναφέρονται στὸν Ἀδάμ κυριολεκτικῶς, ὡς πρόσωπο, εἴτε μεταχειρίζονται τὸ ὄνομα ὡς περιεκτικὸ οὐσιαστικὸ, ἢ πῖσπις αὐτῶν (ἐνν. τῶν Ὑμνογράφων), ἄρα καὶ ἡ πίσπις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι ἀναφέρονται σὲ ὀντολογικὸ (ὑπαρκτὸ ἱστορικὸ πρόσωπο) καὶ ὄχι συμβολικὸ - ὑπογραμμίζω τὸ «ὄχι συμβολικὸ».

Β'. Οἱ περὶ Ἀδάμ ὑμνογραφικὲς ἀναφορὲς σπῖς Ἀκολουθίης τοῦ ὄλου Ἐνιαυτοῦ καὶ τοῦ Τριωδίου πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς.

Ὡς γνωστὸν, ἡ Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς εἶναι ἐξολοκλήρου ἀφιερωμένη στὴν ἀνάμνηση τῆς ἐξώσεως τῶν Πρωτοπλάστων ἀπὸ τὸν ἐπὶ γῆς Παράδεισο. Ἐνῶ ἅπασα ἡ ὑμνογραφία τῶν Ἀκολουθιῶν τοῦ ὄλου ἐνι-

αυτοῦ ἐνσωματώνει μὲ διάχυτο τρόπο ἀναφορὲς στὸν Ἀδάμ καὶ σπὶς περὶ αὐτὸν θεολογήσεις καὶ τυπολογήσεις, ἡ κατανουκτική περίοδος τοῦ Τριωδίου καὶ ἡ χαρμόσυνος τοῦ Πεντηκοσταρίου παρουσιάζουν μία σημαντική, ὅσο καὶ εὐλόγη, ἔξαρση παρόμοιων ἀναφορῶν. Πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀλλιῶς; Τὸ Πάθος, ἡ Θεόσωμος Ταφή, ἡ ἐκ νεκρῶν Ἀνάστασις, ἡ ἐνσώματος Ἀνάληψις τοῦ Κυρίου καὶ ἡ ἀποστολὴ στὸν κόσμο τοῦ Ἄλλου Παρακλήτου εἶναι ἀδιαμφισβήτητα γεγονότα, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εἶχαν διαδραματισθῆ ἔν χρόνῳ καὶ τόπῳ, ἐὰν ἡ ὄντολογικὴ παρακοὴ τοῦ ὄντολογικοῦ Ἀδάμ δὲν εἶχε «ἀναγκάσει» τὸν Ἅγιο Τριαδικὸ Θεὸ νὰ τροποποιήσῃ τὸ σωτηριῶδες σχέδιο Του γιὰ πλήρωση τῆς Βασιλείας Του μὲ τὴν Δημιουργία ἀνθρώπου. Χωρὶς περαιτέρω ἀνάλυση, σημειώνω ἀκολούθως τὴν χρῆση τοῦ ὀνόματος Ἀδάμ στὴν ὑμνογραφία τῆς Τυρινῆς Ἑβδομάδος, ἐκτὸς βεβαίως τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς.

α') Ὁ Ἀδάμ ὡς ἀφετηρία τῆς Δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Πανάγιον Τριαδικὸν Θεόν:

*« ... Διὸ αἰτοῦμεν ἐκτενωῶς, τοὺς σοὺς δούλους ἀνάπαυσον...,
» τοὺς ἐξ Ἀδάμ μέχρι σήμερον, λατρεύσαντάς σοι καθαρώς...»*

[Γ' Σπυχηρὸν Προσόμοιον τῶν Ἑσπερίων
τοῦ Σαββάτου πρὸ τῶν Ἀπόκρεω, τοῦ ἀναξίου Θεοδώρου,
ἦχος πλ. δ', πρὸς τό: Ὁ ἐν Ἑδέμ Παράδεισος]

β') Ὁ Ἀδάμ ὡς δημιουργία αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ:

« Πύλη σὺ, ἦν μόνος διάδευσεν... Ἰησοῦς ὁ πλάσας Ἀδάμ... »

[Θεοτοκίον ς' ᾠδῆς τοῦ ἀ' Κανόνος τοῦ Ὁρθρου
τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεω, Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου,
ἦχος πλ. β', πρὸς τό· Ἐβόησα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου]

γ') Ὁ Ἀδάμ ὡς «χειροποίητος» δημιουργία αὐτοῦ τοῦ
ιδίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ:

« Ὁ τῆ χειρὶ σου πλάσας τὸν Ἀδάμ, καὶ στήσας μεθόριον... »

[Γ' Σπικηρὸν Προσόμοιον τῶν Αἰώνων
τοῦ Σαββάτου πρὸ τῶν Ἀπόκρεω, τοῦ ἀναξίου Θεοδώρου (:),
ἦχος πλ. δ', πρὸς τό· Ὁ ἐν Ἐδέμ Παράδεισος]

δ') Ὁ Ἀδάμ ὡς ἀσθενής καὶ ὡς «ἀλγῶν» ἐκ τῆς παρακοῆς
καὶ ἐκ τῆς προσβολῆς τοῦ διαβόλου, τοῦ «ἀρχεκάκου ὄφειως»:

« Ἄλγος τῷ Ἀδάμ ἐχρημάπισεν,
» ἢ τοῦ ξύλου ἀπόγευσις, πάλαι ἐν Ἐδέμ,
» ὅτε ὄφεις ἰὸν ἐξηρεύξατο... »

[Νεκρώσιμον Ἰδιόμελον Σπικηρὸν Δοξαστικὸν τῶν Ἀποστίχων
τοῦ Ὁρθρου τοῦ Σαββάτου πρὸ τῶν Ἀπόκρεω,
Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἦχος πλ. β']

ε') Ὁ Ἀδάμ ὡς «ἀπελεύθερος» διὰ τῆς τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ Ἁγίας Ἀναστάσεως:

« Χριστὸς ἀνέστη λύσας τῶν δεσμῶν,

» Ἀδάμ τὸν πρωτόπλαστον... »

[Δ' Σπχηρόν Προσόμοιον τῶν Αἰνῶν τοῦ Σαββάτου
πρὸ τῶν Ἀπόκρεω, τοῦ ἀναξίου Θεοδώρου (;),
ἦχος πλ. δ', πρὸς τό· Ὁ ἐν Ἑδέμ Παράδεισος]

ς') Ὁ Ἀδάμ ὡς χρεώστης τοῦ ὀποίου ἐξοφλήθηκε τὸ
χρέος ἢ ἐσχίσθη, διερράγη τὸ γραμματέιον, ὑπὸ τοῦ σταυ-
ρωθέντος καὶ λογχευθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ:

« Σταυρῶ τὰς χεῖρας προσηλωθεῖς,

» λόγχη τὴν πλευρὰν διανυγείς,

» τὸ γραμματεῖον... τοῦ παραπεσόντος Ἀδάμ διέρρηξας... »

[Α' Τροπάριον ε' ᾠδῆς τοῦ (β') Τριωδίου Κανόνος
τοῦ Ὁρθρου τῆς Παρασκευῆς τῆς Τυρινῆς, κυρίου Ἰωσήφ,
ἦχος πλ. β', πρὸς τό· Τῶ θεῷ φέγγει σου, Ἀγαθέ]

ζ') Ὁ Ἀδάμ ὡς ἀνακληθεῖς ἐκ τοῦ Ἄδου καὶ εἰσαχθεῖς εἰς
τὸν Παράδεισον ὑπὸ τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος Χριστοῦ:

« Ἀναρτηθεῖς ἐν Σταυρῶ, ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης,

» τὸν Ἀδάμ σὺν τῇ Εὐά, πάλιν ἀνεκαλέσω,

» καὶ ἐν τῷ Παραδείσῳ... εἰσηξῆς... »

[Α' Τροπάριον τῆς η' ᾠδῆς τοῦ (γ') Τριωδίου Κανόνος τοῦ Ὁρθρου
τῆς Τετάρτης τῆς Τυρινῆς, ἦχος β', πρὸς τό· Τὸν ἐν τῇ βάτῳ Μωσεῖ]

Αὐτὲς εἶναι ὅλες οἱ περιπτώσεις ὑμνογραφικῶν ἀναφορῶν στὸν
Ἀδάμ κατὰ τὴν πρὸ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς περίοδο τοῦ Τριωδίου.

Εἶναι μόνον ἑπτὰ <7>, δὲν εἶναι, ὅμως, διόλου ἀμελητέες, χάριν τοῦ θεολογικοῦ τους περιεχόμενου καί, φυσικά, λόγω τῶν Ἁγίων Ποιητῶν, στοὺς ὁποίους πὶς χρεωστοῦμε. Βεβαίως, ἂν διερευνηθῇ σύνολη ἡ λατρευτικὴ μας ποίηση, κυρίως τῆς Ὁκτωήχου (Παρακλητικῆς), ἡ συγκομιδὴ δὲν θὰ εἶναι διόλου εὐκαταφρόνητος.

Ἐντούτοις, ἂν καὶ ἡ Ὑμνογραφία τοῦ ὅλου Ἐνιαυτοῦ βρῖθαι ἀναφορῶν στὸν Ἀδάμ, ἡ ἀπόλυτη ὑμνογραφικὴ ἔκφραση καὶ διατύπωση θεολογήσεων περὶ τὸν Ἀδάμ ἐπισημαίνεται σπὶς ἱερὲς Ἀκολουθίες τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, ὅπου ὁ χαρακτήρας τῶν ὕμνων διαφοροποιεῖται αἰσθητῶς ἀπὸ κάθε ἄλλη ὑμνογραφικὴ περίπτωση. Τὸ πῶς, θὰ τὸ δοῦμε στὰ ἀμέσως ἐπόμενα, καθὼς ἀποτελοῦν τὸ Δεύτερο Μέρος τῆς ἀνακοινώσεώς μου.

Γ΄. Ἐμμεσες, παράλληλες ἢ μεταφορικὲς ὑμνογραφικὲς ἀναφορὲς στοὺς Πρωτοπλάστους.

Μία μόνον τελευταία, τρίτη αὐτῆ, εἰσαγωγικὴ διευκρίνιση· στοὺς περὶ Ἀδάμ ἐρευνώμενο ὑμνογραφικὸ φάσμα ἀπαντοῦν καὶ κάποιες χαρακτηριστικὲς, ἔμμεσες, παράλληλες ἢ μεταφορικὲς ὑμνογραφικὲς ἀναφορὲς στοὺς Πρωτοπλάστους. Τέτοιες ἔννοιες οἱ ὁποῖες ἐνίοτε, ποιητικῆ ἀδείας, ὑποκαθιστοῦν τὴν χρῆση τοῦ ὀνόματος «Ἀδάμ», ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, «παρακοή», «πτώσις», «παράπτωσις» / «παραπεσών», «Παράδεισος» καὶ ἄλλα σχετικὰ, μόνον περιπτωσιακῶς θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν στὰ ἐπόμενα.

Δεύτερο Μέρος

Περνώ, λοιπόν, εὐθύς ἀμέσως στὸ Δεύτερο Μέρος τῆς ἀνακοινώσεώς μου, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ εἰδικῶς στὶς ἱερὲς Ἀκολουθίες τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς. Τὸ σχετικὸ Ὑπόμνημα τοῦ Συναξαρίου τοῦ Τριωδίου γιὰ τὴν Κυριακὴ αὐτὴ σημειώνει:

«Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἀνάμνησιν ποιούμεθα τῆς ἀπὸ τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐξορίας τοῦ Πρωτοπλάστου Ἀδάμ. // Κόσμος γενάρχαις πικρὰ συνθρηνησάτω. // Βρώσει γλυκεία, συμπεσὼν πεπτωκόσι.»

Στὸ παρὸν Δεύτερο Μέρος τῆς ἀνακοινώσεώς μου πρέπει μετὰ πάσης δυνατῆς συντομίας νὰ ἐξετάσω τὰ ἀκόλουθα:

Α'. Πόσες καὶ ποιὲς Ἀκολουθίες τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς ἀναφέρονται ὑμνογραφικῶς στὸν Ἀδὰμ καὶ στὰ περὶ αὐτὸν γεγονότα.

Β'. Ποιὰ ὑμνογραφικὰ εἶδη (Προσόμοια, Ἰδιόμελα, Κανόνες, Κοντάκια κ.τ.δ.) ἀπαντοῦν στὶς ἐν λόγῳ Ἀκολουθίες.

Γ'. Ποιοὶ οἱ ποιητές - ὑμνογράφοι τῶν ὕμνων αὐτῶν.

Δ'. Πόσες καὶ ποιὲς οἱ περὶ Ἀδὰμ ἀναφορὲς τῶν ὡς ἄνω ὕμνων καὶ πῶς ταξινομοῦνται τὰ ὑφολογικά τους στοιχεῖα.

Ε'. Ποιὲς οἱ περὶ πτώσεως, ἐξώσεως, μετανοίας καὶ συναναστάσεως τοῦ Προπάτορος θεολογήσεις τῶν ὕμνων τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς.

Στ'. Ἐὰν τὰ ὑφολογικά στοιχεῖα τῶν ὕμνων τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς ὁμοιάζουν μὲ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ὅλου Ἐνιαυτοῦ καὶ τῆς λοιπῆς

περιόδου τοῦ Τριωδίου, ὅπως αὐτὰ περιεγράφησαν στὸ Πρῶτο Μέρος τῆς ἀνακοινώσεώς μου.

Α'. Ἀκολουθίες τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται ὑμνογραφικῶς στὸν Ἀδάμ καὶ στὰ περὶ αὐτὸν γεγονότα.

Ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ μία ἀπλή φυλλομέτρηση τοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου τοῦ Τριωδίου στὸν περὶ τὴν Κυριακὴ τῆς Τυρινῆς τόπο αὐτοῦ, ὅλες ἀνεξαίρετως οἱ Ἀκολουθίες τοῦ Κύκλου τοῦ παρόντος Νυχθημέρου ἀναφέρονται στὸν Ἀδάμ, ὡς ἐξῆς:

α'. Ὁ Μέγας Ἐσπερινὸς (τὸ Λυχνικόν), ὁ Ὅρθρος καὶ ἐν μέρει τὸ Μεσονυχτικόν (στὸ ὁποῖο ψάλλονται ἐκ μεταφορᾶς τὰ τροπάρια τῆς ἐσπρινῆς Ἀκολουθίας τῆς Λιτῆς) ἀναφέρονται ἐκτεταμένως στὸν Προπάτορα καὶ στὰ περὶ αὐτὸν γεγονότα.

β'. Τὸ μὲν Ἀπόδειπνον καὶ οἱ τέσσαρες Ἀκολουθίες τῶν Ὁρῶν ἀναφέρονται στὸν Ἀδάμ μόνον ἐμμέσως, μέσῳ τῆς ἀναγνώσεως σὲ αὐτὲς τοῦ Κοντακίου τῆς ἡμέρας, ἀκριβέστερα, τοῦ Κουκουλίου (δηλαδὴ, τοῦ Προοιμίου) τοῦ Κοντακίου τῆς ἡμέρας. Ἡ Ἀκολουθία τῶν Τυπικῶν, πάλι, ἢ ἐπισυναπτομένη στὴν Θεία Λειτουργία, δι' ἐπαναλήψεως κατ' αὐτὴν τῆς Στ' Ὁδῆς τοῦ Κανόνος τῆς Τυρινῆς κατὰ τὴν Γ' Στάση, στὴν θέση τῶν Μακαρισμῶν.

Ἐπομένως, καὶ οἱ δέκα <10>, ἐν συνόλῳ, Ἀκολουθίες τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς (οἱ ὀκτώ <8>, δηλαδὴ, τοῦ Νυχθημέρου καὶ οἱ δύο

<2> ἐπισυναπτόμενες, τῆς Λιτῆς καὶ τῶν Τυπικῶν), ὅλες ἀναφέρονται στὸν Ἀδάμ καὶ στὰ περὶ αὐτὸν γεγονότα.

Β'-Γ'. Τὰ ὕμνογραφικὰ εἶδη ποὺ ἀπαντοῦν στὶς ἐν λόγῳ Ἀκολουθίες καὶ οἱ ποιητές - ὕμνογράφοι τῶν Ἀκολουθιῶν αὐτῶν.

α'. Γιὰ μὲν τὸν Μέγα Ἑσπερινὸ (τὸ Λυχνικόν), ὡς Σπυριδῆ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς ἔχουν ὀρισθῆ τέσσαρα <4> Προσόμοια εἰς τὸ Ὅλην ἀποθέμενοι τροπάρια, σὲ ἦχο Πλάγιο τοῦ Δευτέρου τοῦ Εἰρμολογικοῦ Γένους, τῶν ὁποίων ὁ ποιητὴς δὲν δηλώνεται στὸ ἐντυπο βιβλίον τοῦ Τριώδιου. Χωρὶς νὰ εἶμαι εἰδικὸς ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀπὸ μία μικρὴ ἔρευνα τὴν ὁποία πραγματοποίησα διαδίκτυακῶς, σὲ καμμία ἀπὸ τὶς ἐντυπες ἐκδόσεις, ἀπὸ τὸ πρῶτο ἐντυπο Τριώδιον «*παρ' Ἀντωνίου Ἰωάννη καὶ αὐταδέλφοις τοῖς ἐκ Σαβίου, Ἐνεπήσι 1522*», ἕως καὶ τὶς σύγχρονες ἐκδόσεις, πουθενὰ δὲν ἀναγράφεται ὁ ποιητὴς τῶν Ἑσπερίων Προσομοίων. Πιθανότατα -ὡς εἰκάζω-, ἀποτελοῦν ποιήματα ἐνὸς ἐκ τῶν δύο κατ' ἐξοχὴν ποιητῶν τοῦ βιβλίου⁶⁶, ἢ τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου

---

⁶⁶ Βλ. τὸν μουσικὸ κώδικα Ἀγ. Αἰκατερίνης Σινᾶ 754, τοῦ ἔτους 1177, φ. 4^ο, «*Τριώδιον σὺν Θεῷ τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς, περιέχον τὴν ἀκολουθίαν πᾶσαν... ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου μέχρι τῶν Ἁγίων Πάντων· ποίημα Ἰωσῆς καὶ Θεοδώρου.*» Μπαλαγεωργος Δημ. - Κρητικοῦ Φλώρα, *Τὰ Χειρόγραφα Βυζαντινῆς Μουσικῆς - Σινᾶ. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων Βυζαντινῆς Μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων στὴν Βιβλιοθήκη τῆς ἱεράς Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ*, τόμος Α', ἐκδοσις Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἰ.Σ.Ἐ.Ἐ., Ἀθῆναι 2008.

ἡγουμένου τῆς Μονῆς Στουδίτου (759 - 826, ἡ μνήμη του σπὶς 11 Νοεμβρίου) ἢ τοῦ Ἁγίου Ἰωσήφ τοῦ Στουδίτου, αὐταδέλφου τοῦ Θεοδώρου, γνωστοῦ ὡς Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης (σὲ δύο περιόδους, 807 - 809 καὶ 811 - 815· ἡ κοίμησή του σπὶς 15 Ἰουλίου 832).

β'. Ἀνεπίγραφα ὡς πρὸς τὸν ποιητὴ τους εἶναι καὶ τὰ γνωστὰ Δοξαστικά τοῦ Ἐσπερινοῦ τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς, τὸ μὲν τῶν Ἐσπερίων, *Ἐκάθισεν Ἀδάμ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου...*, καὶ τὸ τῶν Ἀποστίχων, *Ἐξεβλήθη Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου διὰ τῆς βρώσεως...*, ἀμφότερα σὲ ἦχο στιχηραρικό Πλάγιο τοῦ Δευτέρου.

γ'. Γιὰ τὴν Ἀκολουθία τῆς Λιτῆς σημειώνονται στὸ Τριώδιο δύο Δοξαστικά Ἰδιόμελα, τὸ *Δόξα...*, *Ἥλιος ἀκτῖνας ἔκρυσεν...* καὶ τὸ Θεοτοκίον *Καὶ νῦν...*, *Μυστικῶς ἀνυμνοῦμεν σε, Θεοτόκε Μαρία...* (τὰ ὁποῖα, ὅπως ἤδη εἶπα προηγουμένως, ψάλλονται ἐκ μεταφορᾶς στὸ Μεσονυκτικόν). Καὶ τῶν δύο εἶναι ἄδηλος ὁ ὑμνογράφος. Τὴν παροῦσα μελέτη ἀφορᾷ μόνον τὸ πρῶτο.

δ'. Ὁ Ὅρθρος τῆς ἡμέρας στερεῖται Ἀπολυτικίων καὶ Καθισμάτων, ἔχει ὅμως ἴδιον Κανόνα, ὁ ὁποῖος δηλώνεται στὸ βιβλίον τοῦ Τριωδίου ὡς ποίημα Χριστοφόρου τοῦ Πρωτασηκρίτου. Εἶναι σπουδαιότατος, ἂν καὶ εἶναι Προσόμοιος τῶν Εἰρμῶν τοῦ Ἀναστασίμου Κανόνος τοῦ Πλαγίου τοῦ Δευτέρου ἦχου, *Ὡς ἐν ἠπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ...*, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καὶ δὲν φέρει Ἀκροστιχίδα. Ὁ ὑμνογράφος Χριστοφόρος Πρωτασηκρίτης ἢ καὶ Κωνσταντινουπολί-

της, τοποθετεῖται ἀπὸ τοὺς ὑμνογραφολόγους στὸν Θ' αἰῶνα, ἀπ' ὅ, π φαίνεται δὲ, δὲν εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἄλλα ὑμνογραφήματά του.

ε'. Τὰ δύο Μεσώδια Καθίσματα τοῦ Κανόνος, Ἐξεβλήθη ὁ Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς... (Προσόμοιον εἰς τό, Κατεπλάγη Ἰωσήφ..., σὲ ἦχο Τέταρτο Σκληρὸ Χρωματικὸ, νενανω) καὶ τὸ Νῦν ὁ καιρὸς πῶν ἀρετῶν ἐπεφάνη... (ἐπίσης Προσόμοιον εἰς τό, Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως..., σὲ ἦχο Τέταρτο Μαλακὸ Χρωματικὸ, νεανες) ἀνθολογοῦνται στὸ Τριώδιο ὀρφανά. (Μόνον τὸ πρῶτο ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσα μελέτη.) Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ ποιήματα τοῦ Πρωτασηκρίτου Χριστοφόρου, ὡς παρεμβαλλόμενα στὸν Κανόνα αὐτοῦ. Ἴσως, πάλι, προέρχονται ἀπὸ κάποιο Κοντάκιον τοῦ Μελωδοῦ Ρωμανοῦ ἢ ἄλλου ποιητοῦ Κοντακίων, καθόσον, πολλὰ Κουκούλια Κοντακίων, ἐκπεσόντων ἐκ τῆς λατρευτικῆς πράξεως, χρησιμοποιοῦνται σήμερα ὡς Αὐτόμελα ἢ Προσόμοια Καθίσματα, ἐνίοτε καὶ Ἀπολυτίκια, στὴν Ἀκολουθία τοῦ Ὁρθρου⁶⁷.

---

⁶⁷ Τέτοια εἶναι, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ ἐξῆς: α'. *Χορὸς ἀγγελικὸς ἐκπλητέσθω τὸ θαῦμα...*, σήμερα Αὐτόμελον Κάθισμα, ἐνίοτε καὶ Ἀπολυτίκιον, προερχόμενο ἀπὸ τὸ Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ στὴν ἑορτὴν τῆς Ἑπαπαντῆς (α' Κουκούλιον) - β'. *Κατεπλάγη Ἰωσήφ τὸ ὑπερ φύσιν θεωρῶν...*, σήμερα Αὐτόμελον Κάθισμα, ἐνίοτε καὶ Ἀπολυτίκιον, προερχόμενο ἀπὸ τὸ Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ στὴν ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (Κουκούλιον) - γ'. *Τὸν Νυμφίον, ἀδελφοί, ἀγαπήσωμεν...*, σήμερα Κάθισμα τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, Προσόμοιον εἰς τό, Ὁ ὑψωθείς ἐν τῷ Σταυρῷ ἐκουσίως..., προερχόμενο ἀπὸ τὸ α' Κοντάκιον τοῦ Ρωμανοῦ στὴς Δέκα Παρθένες (α' Κουκούλιον). Βλ. σχετικῶς, Paul Maas - C. A. Trypanis,

ς'. Μεγάλο ἐνδιαφέρον, ἀπὸ ὑμνογραφικῆς πλευρᾶς, παρουσιάζει τὸ Αὐτόμελον Κοντάκιον τῆς ἡμέρας, *Τῆς Σοφίας ὁδηγέ, φρονήσεως χρηηγέ...*, μετὰ τοῦ Οἴκου αὐτοῦ, *Ἐκάθισεν Ἀδάμ τότε, καὶ ἔκλαυσε...*, τὰ ὁποῖα φέρουν ὡς ἐφύμνιο *Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα*. Οἱ Ἀναγνώστες, Ψάλτες καὶ ὄλοι, ἐν γένει, οἱ σοβαρῶς ἀσχολούμενοι μὲ τὴν θεία Λατρεία, θὰ ἔχουν παρατηρήσει, κάτι περιεργο στὸν ἐν λόγῳ Οἴκο. Ἐνῶ στὸ βιβλίον τοῦ Τριωδίου παρατίθεται ὡς ἕνας Οἶκος, μὲ ἀνάλογη ἐπιγραφή, παρουσιάζει τὴν εἰκόνα ἐνὸς τετραστροφίου ποιήματος, τοῦ ὁποῖου, μάλιστα, ἡ κάθε στροφή φέρει τὸ αὐτὸ μὲ τὸ Κουκούλιον *Ἐφύμνιο, τὸ Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα*. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν ἀπαντᾷ σὲ κανέναν ἄλλο Οἶκο τῶν λειτουργικῶν μας βιβλίων. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται ὡς ἐξῆς: Ἦδη ἀπὸ τὸ β' ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὁ Καρδινάλιος Ἰωάννης Βαπτιστῆς Πίτρα, δημοσίευσε ὀλόκληρο τὸ ποίημα στὸ ἔργο του *Analecta Sacra Spici-legio Solesmensi Parata* (τόμος Α', Παρίσι 1876, σελ. 447 - 451), ὡς Ἀνεπίγραφον, μὲ τίτλο *Adami Placatus*. Ὅπως ἀποδέχεται σύσσωμη ἡ ἐπιστημονικὴ κοινότητα τῶν ὑμνογραφολόγων, τὸ ποίημα ἀποτελεῖ ἕνα πλήρες Κοντάκιον⁶⁸, ἀγνώστου ποιητοῦ, ἀποτελούμενο

Sancti Romani Melodi Candica - Cantica Genuina, Ὁξφόρδη 1963, σελ. 26 - 27, 289, 395, ἀντιστοίχως.

⁶⁸ Τὸ ἐν λόγῳ Κοντάκιον δημοσίευσαν στὸν Κ' αἰῶνα, ὁ γνωστός ἐλληνοιστῆς Paul Maas (*Frühbyzantinisches Kirchenpoesie. I. Anonyme Hymnen des V-VI Jahrhunderts*, Βερολίνο 1931, σελ. 16 - 20), ὁ πολὺς Παναγιώτης Ν.

ἀπὸ κβ' τετραστίχους Οἴκους, καὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικoὺς θεωρεῖτε προγενέστερο τῶν Κοντακίων τοῦ Ρωμανοῦ. Σύμφωνα με πληροφορία τὴν ὁποία ἀντλήσα ἀπὸ τὸν Καριοφίλη Μητσάκη, στὰ χειρόγραφα ὁ ὕμνος φέρει τίτλο, «*Τῆς Κυριακῆς τῆς Τυροφάγου, Κοντάκιον εἰς τὸν Πρωτόπλαστον Ἀδάμ, φέρον Ἀκροστιχίδα τήνδε: Εἰς τὸν Πρωτόπλαστον [εἰς] Ἀδάμ*»⁶⁹. Ἐπομένως, μία προσεχῆς ἔκδοσις τοῦ Τριώδιου θὰ πρέπει νὰ παραθέτει τοὺς ὕμνους μετὰ τὴν ἀναγραφὴν, «*τὸ Κοντάκιον καὶ οἱ τέσσαρες πρῶτοι Οἴκοι αὐτοῦ*».

ζ'. Ἐκ τῶν δύο Ἐξαποστειλαρίων τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου, ἀδήλων στὸ Τριώδιο ποιητῶν, μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ τὸ πρῶτο: *Τῆς ἐντολῆς σου Κύριε, παρήκουσα ὁ ἄθλιος..., Προσόμοιον εἰς τὸ, Γυναῖκες ἀκούσθητε..., σὲ ἦχο Δεύτερο.*

η'. Μεγάλον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ τρία <3> Σπικηρὰ Ἰδιόμελα τῶν Αἰνῶν τῆς Κυριακῆς, i) *Οἴμοι! ὁ Ἀδάμ, ἐν θρήνῳ κέκραγεν...* καὶ ii) *Τὸ στάδιον τῶν ἀρετῶν ἠνέωκεται..., ἀμφότερα σὲ ἦχο Πλάγιον τοῦ Πρώτου, καθὼς ἐπίσης τὸ iii) Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου διώκεται, τροφῆς μεταλαβὼν ὡς παρήκοος..., στὸν Πλάγιον τοῦ Δευτέρου ἦχο. Πρόκειται γὰρ περίφημους ὕμνους, ποιήματα καὶ οἱ τρεῖς τοῦ Ἁγίου*

Τρεμπέλας (Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἑμνογραφίας, Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1949, σελ. 70 - 72) καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι.

⁶⁹ Καριοφίλης Μητσάκης, *Βυζαντινὴ Ἑμνογραφία. Τόμος Α'. Ἀπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἕως τῆς Εἰκονομαχίας*, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, σειρά Χριστιανικὴ Γραμματολογία #1, Θεσ/νίκη 1971, σελ. 172 - 173, ὑπόσημ. 3.

Ἕμνογράφου καὶ Ὁμολογητοῦ Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ, Μητροπολίτου Νικαίας (γεννήθηκε στὴν Παλαιστίνη τὸ 775 ἢ τὸ 778 καὶ ἐκοιμήθη σπὺς 11 Ὀκτωβρίου 845, κατ' ἄλλους τὸ 850), στὸν ὁποῖο ἀποδίδεται μέγας ἀριθμὸς λατρευτικῶν ὕμνων. Ἀπὸ τὰ Ἰδιόμελα αὐτὰ μᾶς ἀφοροῦν τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο.

Ἡ ὕμνογραφία τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου ἐπισφραγίζεται μὲ τὸ Δοξαστικὸν τῆς ἡμέρας, Ἔφθασε καιρός, ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγωνίων ἀρχή..., στὸ ὁποῖο, ὅμως, δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὸν Προπάτορα.

Δ'. Οἱ περὶ Ἀδάμ ἀναφορὲς στοὺς ὕμνους τῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς καὶ πῶς ταξινομοῦνται τὰ ὑφολογικά τους στοιχεῖα.

Στὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσα ὕμνογραφία τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς οἱ ἀναφορὲς στὸν Πρωτόπλαστο εἶναι πάρα πολλές, ταξινομοῦνται δὲ σὲ τρεῖς κατηγορίες:

α'. Σὲ ἐκεῖνες κατὰ τίς ὁποῖες ὁ ὕμνογράφος, κατ' ἐπέκτασιν ἢ Ἐκκλησία, ἀναφέρεται στὸν Ἀδάμ σὲ τρίτο ἐνικὸ πρόσωπο (π.χ., Ἐξεβλήθη Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου...).

β'. Σὲ ὅσες ὁ ὕμνογράφος μεταχειρίζεται πλάγιο ἢ ἀφηγηματικὸ λόγο, μεταφέροντας ἢ περιγράφοντας τί ὁ Ἀδάμ εἶπε (ἐπὶ παραδείγματι, Ἐκάθισεν Ἀδάμ, ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου, καὶ τὴν ἰδὴν γύμνωσιν θρηνῶν ὠδύρετο. Οἴμοι, τὸν ἀπάτη πονηρᾷ πεισθέν-

τα καὶ κλαπέντα, καὶ δόξης μακρυθέντα ! Οἴμοι, τὸν ἀπλότητι γυμνόν, νῦν δὲ ἠπορημένον !). Καὶ

γ'. Σὲ ἐκεῖνες, πὺς λίαν προτότυπες γιὰ τὰ ὑμνογραφικὰ δεδεομένα, σπὺς ὁποῖες ὁ Ἀδάμ ὀμιλεῖ σὲ πρῶτο ἐνικὸ πρόσωπο, ἀπευθυνόμενος εἴτε στὸν Κύριο, εἴτε στὸν ἄνθρωπο, δηλαδή, στὴν ἀνθρωπότητα, στὴν Ἐκκλησία. Ἐδῶ, ἡ αἴσθησις ποὺ εἰσπράττεται εἶναι μοναδική. Ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ ἀκροατὴς τοῦ ὕμνου νοιώθει ὅτι ἔχει ὀλοζώντανον ἀπέναντί του τὸν Ἀδάμ καὶ ὁ τελευταῖος τοῦ ὀμιλεῖ σὲ πραγματικὸ χρόνο.

Ε'. Οἱ περὶ πτώσεως, ἐξώσεως, μετανοίας καὶ συναναστάσεως τοῦ Προπάτορος θεολογήσεις τῶν ὕμνων τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς.

Ἡ ἀνίχνευσις τῶν περὶ Ἀδάμ θεολογήσεων στοὺς προμνημονευθέντας ὕμνους θὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὸν Ἑσπερινό, πρῶτα κατὰ ὑμνογραφικὰς ἐνότητες καὶ ἔπειτα κατὰ θεματικὰς.

1. Ὑμνογραφικὰς Ἐνότητες

α'. Τὰ τέσσαρα <4> Ἑσπέρια Στιχηρὰ Προσόμοια

[ΕΠ.1]⁷⁰

« Ὁ πλάστης μου Κύριος, χοῦν ἐκ τῆς γῆς προσλαβάν με,

---

⁷⁰ ΕΠ.1 - 4 : Α' - Δ' Ἑσπέριο Προσόμοιο τῶν Κεκραγαρίων.

» ζῶντων φυσήματα, ψυχώσας ἐζώωσε
» καὶ ἐπίμησεν, ἐπὶ γῆς ἄρχοντα, ὀρατῶν ἀπάντων,
» καὶ Ἀγγέλοις ὁμοδίαιτον.
» Σατὰν δ' ὁ δόλιος, ὀργάνῳ τῷ ὄφει χρησάμενος,
» ἐν βρώσει ἐδέλεασε,
» καὶ Θεοῦ τῆς δόξης ἐχώρισε,
» καὶ τῷ κατωτάτῳ, θανάτῳ παραδέδωκεν εἰς γῆν.
» Ἄλλ' ὡς Δεσπότης καὶ εὐσπλαγχνος, πάλιν ἀνακάλεσαι. »

[Α' Σπικηρὸν Προσόμοιον τῶν Ἑσπερίων]

[ΕΠ.2]

« Στολὴν θεοῦφαντον, ἀπεξεδύθην ὁ τάλας,
» σοῦ τὸ θεῖον πρόσταγμα, παρακούσας Κύριε, συμβουλίᾳ ἐχθροῦ·
» καὶ συκῆς φύλλα δέ,
» καὶ τοὺς δερματίνους, νῦν χιτῶνας περιβέβλημαι·
» ἰδρῶτι κέκριμαι· ἄρτον μοχθηρὸν κατεσθῆιν γάρ,
» ἀκάνθας καὶ τριβόλους δέ, φέρειν μοι ἢ γῆ κεκατήραται.
» Ἄλλ' ὁ ἐν ὑστέροις, τοῖς χρόνοις ἐκ Παρθένου σαρκωθείς,
» ἀνακαλέσας εἰσάγαγε, πάλιν εἰς Παράδεισον. »

[Β' Σπικηρὸν Προσόμοιον τῶν Ἑσπερίων]

[ΕΠ.3]

« Παράδεισε πάντιμε, τὸ ὠραιότατον κάλλος,
» θεόκτιστον σκηνώμα, εὐφροσύνη ἄληκτε, καὶ ἀπόλαυσις,

» δόξα τῶν Δικαίων, Προφητῶν τερπνότης, καὶ Ἀγίων οἰκητήριον,
» ἤχη τῶν φύλλων σου, Πλάστην τὸν τῶν ὄλων ἰκέτευε,
» τὰς πύλας ὑπανοῖξά μοι, ἅς τῇ παραβάσει ἀπέκλεισα·
» καὶ ἀξιωθῆναι, τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς μεταλαβεῖν,
» καὶ τῆς χαρᾶς, ἧς τὸ πρότερον, ἐν σοὶ κατετρέφισα. »

[Γ' Σπικηρὸν Προσόμοιον τῶν Ἑσπερίων]

[ΕΠ.4]

« Ἀδάμ ἐξωστράκισται, παρακοῇ Παραδείσου,
» καὶ τρυφῆς ἐκβέβληται, γυναικὸς τοῖς ῥήμασιν ἀπατώμενος,
» καὶ γυμνὸς κάθηται, τοῦ χωρίου οἴμοι! ἐναντίον ὀδυρόμενος.
» Διὸ σπουδάσωμεν, πάντες τὸν καιρὸν ὑποδέξασθαι, νηστείας
» ὑπακούοντες, εὐαγγελικῶν παραδόσεων... »

[Δ' Σπικηρὸν Προσόμοιον τῶν Ἑσπερίων]

Τὰ τρία πρῶτα ἀπὸ τὰ τέσσαρα <4> Ἑσπερία Σπικηρὰ Προσόμοια ἀποτελοῦν ἓνα γενικὸ προοίμιο, στὸ ὁποῖο ὁ ἄδηλος ποιητὴς βάζει τὸν Ἀδάμ νὰ ὁμιλεῖ σὲ πρῶτο ἐνικὸ πρόσωπο. Ὁ Προπάτωρ τῆς ἀνθρωπότητος περιγράφει στιγμὴ πρὸς στιγμὴ τὴν δημιουργία του, τὴν διαβίωσή του στὸν Παράδεισο καὶ τὴν πτώση του. Ὁμιλεῖ γιὰ τὴν μεθόδευση τοῦ διαβόλου, τὰ πανοῦργα μέσα του καὶ τὴς συνέπειες τῆς παρακοῆς, τὸν χωρισμὸ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τὸν βιολογικὸ θάνατο. Ἐν τῷ μεταξὺ, μέχρι νὰ ἐπέλθῃ αὐτὸς ὁ βιολογικὸς θάνατος, περιγράφει ἄλλες παράλληλες πνευματικὲς καὶ ὑλικὲς συνέπειες: Τὴν γύμνωσιν ἀπὸ

τὴν θεοῦφαντο στολὴ τῆς Χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὴν πρόχειρη κάλυψη μὲ φύλλα συκῆς καὶ τὴν μονιμότερη μὲ δερματίνους χιτῶνας, τοὺς βιοπικούς κόπους, τοὺς ιδρώτας καὶ τὸν μόχθο γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τοῦ ἄρτου, ἐνὸς ἄρτου πικροῦ καὶ κατηραμένου, ζυμωμένου μὲ ἀκάνθες καὶ τριβόλους.

Ὁ Θρῆνος τοῦ Ἀδάμ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπώλεια. Ἡ μνήμη τῆς χαμένης προτέρας καταστάσεως καὶ ἡ σύγκριση ἐκείνης μὲ τὴν μεταπτωτική, τὸν κάνει νὰ νοσταλγεῖ τὸν ἀπωλεσθέντα Παράδεισο. Στὸ τρίτο Προσόμοιο ὁ Ἀδάμ περιγράφει τὶς ιδιότητες τοῦ Παραδείσου καί, ἀντιμετωπίζοντάς τον ὡς Πρόσωπο, ζητᾷ ἀπ' αὐτὸν μεσιτεία πρὸς τὸν Πλάστη καὶ τῶν δύο (καὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Παραδείσου), προκειμένου νὰ ἀξιωθεῖ ὁ πεπτωκὼς τὴν ἐπιστροφή καὶ τὴν μετάληψη τοῦ Ξύλου τῆς Ζωῆς, τοῦ Χριστοῦ.

Ἐντούτοις, ἐξομολογούμενος ὁ Ἀδάμ πρὸς τὸν Κύριο, τὸν ἀναγνωρίζει καὶ ὡς τὸν μελλοντικό του Σωτῆρα, τὸν ἐκ Παρθένου σαρκωθέντα Δημιουργὸ τῆς κτίσεως, γι' αὐτὸ καὶ δέεται γιὰ τὴν «Ἀνάκλησή» του, τὴν ἐπιστροφή του, δηλαδή, στὸν Παράδεισο.

Τὸ τέταρτο τῶν Ἑσπερίων Προσομοίων δὲν ἀκολουθεῖ τὰ τρία πρῶτα ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικά του. Σὲ αὐτὸ δὲν ὁμιλεῖ ὁ Ἀδάμ, ἀλλὰ ὁ ὑμνογράφος -ὡς ἀνακεφαλαίωση, τρόπον τινα- περιγράφει σὲ γ' ἐνικὸ πρόσωπο τὴν ἐξορία τοῦ Προπάτορος, αἰτιάζοντας, ὅμως, τὴν γυναῖκα καὶ ὄχι τὸν διάβολο ἢ μᾶλλον αἰτιάζοντας τὸν ἴδιο τὸν Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ἂν καὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς «τοῖς ῥήμασιν ἐκείνης ἠπατήθη».

β'. Τὰ Δοξαστικὸν Ἰδιόμελα τοῦ Ἑσπερινοῦ

[ΕΔ.1]⁷¹

- « Ἐκάθισεν Ἀδάμ, ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου,
» καὶ τὴν ἰδίαν γύμνωσιν θρηνῶν ᾠδύρετο.
» Οἴμοι, τὸν ἀπάτη πονηρᾷ πεισθέντα καὶ κλαπέντα,
» καὶ δόξης μακρυυθέντα!
» οἴμοι, τὸν ἀπλότητι γυμνόν, νῦν δὲ ἠπορημένον!
» Ἄλλ' ᾧ Παράδεισε, οὐκέτι σου τῆς τρυφῆς ἀπολαύσω,
» οὐκέτι ἄψομαι τὸν Κύριον καὶ Θεόν μου καὶ Πλάστην·
» εἰς γῆν γὰρ ἀπελεύσομαι, ἐξ ἧς καὶ προσελήφθην.
» Ἐλεῆμον, Οἰκτίρμον, βοῶ σοι·
» Ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. »

[Δοξαστικὸν Ἰδιόμελον τῶν Ἑσπερίων]

Στὸ Δοξαστικὸν Ἰδιόμελον τῶν Κεκραγαρίων, Ἐκάθισεν Ἀδάμ, ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου..., ὁ ἄδηλος ὑμνογράφος τοῦ ἀκολουθεῖ ἀρχικῶς τὸν ἀφηγηματικὸ καὶ περιγραφικὸ τύπο, ὅμως, εὐθὺς ἀπὸ τὸν γ' στίχο ἀποδίδει σὲ α' ἐνικὸ πρόσωπο τὸν θρῆνο τοῦ Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ἔχει σημαντικὸ θεολογικὸ ἐνδιαφέρον. Ὁ ποιητὴς ὑπαινίσσεται πνευματικὴ γύμνωσις τοῦ ἐκδιωχθέντος, ἐφόσον -ὡς γνωστόν- πρὸ τῆς ἐξώσεως οἱ Πρωτόπλαστοι εἶχαν ἐνδυθεῖ τοὺς δερματίνους χιτῶνας, μὲ

⁷¹ ΕΔ.1 - 2 : Ἑσπέριο Δοξαστικὸ τῶν Κεκραγαρίων καὶ τῶν Ἀποστίχων.

τοὺς ὁποίους ὁ Κύριος τοὺς περιέβαλε πρὸς παρηγορίαν αὐτῶν. Στὸν θρῆνο τοῦ Ἀδάμ γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὸν ὄντολογικὸ σωματικὸ θάνατο αὐτοῦ, μὲ ἓναν λυρικότατο δεκαπεντασύλλαβο στίχο: «εἰς γῆν γὰρ ἀπελεύσομαι, ἐξ ἧς καὶ προσελήφθην.»

[ΕΔ.2]

- « Ἐξεβλήθη Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου, διὰ τῆς βρώσεως·
» Διὸ καὶ καθεζόμενος ἀπέναντι τούτου,
» ὠδύρετο, ὀλολύζων, ἐλεεινῇ τῇ φωνῇ,
» καὶ ἔλεγεν· Οἴμοι, τί πέποιθα ὁ τάλας ἐγώ!
» μίαν ἐντολήν παρέβην τὴν τοῦ Δεσπότη,·
» καὶ τῶν ἀγαθῶν παντοίων ἐστέρημαι.
» Παράδεισε ἀγιώτατε,
» ὁ δι' ἐμέ πεφυτευμένος, καὶ διὰ τὴν Εὐάν κεκλεισμένος,
» ἰκέτευε τῷ σέ ποιήσαντι, καὶ μὲ πλάσαντι,
» ὅπως τῶν σῶν ἀνθέων πλησθῆσωμαι.
» Διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτήρ·
» Τὸ ἐμὸν πλάσμα οὐ θέλω ἀπολέσθαι,
» ἀλλὰ βούλομαι τοῦτο σώζεσθαι,
» καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν,
» ὅτι τὸν ἐρχόμενον πρὸς με, οὐ μὴ ἐκβάλλω ἔξω. »

Στὸ Δοξαστικὸν Ἰδιόμελον τῶν Ἀποστίχων τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Τυρινῆς, Ἐξεβλήθη Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου, διὰ τῆς βρώσεως..., ὁ ἐπί-

σης ἄδηλος ὑμνογράφος στὴν ἀρχὴ μεταχειρίζεται τὸν ἀφηγηματικὸ καὶ περιγραφικὸ τύπο, ἀπὸ δὲ τὸν δ' στίχο περιγράφει σὲ ἀ' ἐνικὸ πρόσωπο τὸν θρῆνο τοῦ Πρωτοπλάστου, μὲ ἕφος ἀνάλογο τοῦ προηγουμένου Ἰδιομέλου τῶν Κεκραγαρίων. Μίαν ἐντολὴν παρέβην τὴν τοῦ Δεσπότη, καὶ τῶν ἀγαθῶν παντοίων ἐστέρημαι, θρηνεῖ ὁ Ἀδάμ. Ἡ παράβασις μιᾶς ἐντολῆς, τὸν καθιστᾷ ἔνοχον ἐφ' ὅλου τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐστερημένον ὅλης τῆς Χάριτος. Στὸν Κύριο δὲν μπορεῖ πλέον νὰ ὀμλήσει. Ποιὸν νὰ ἐπικαλεσθεῖ; Ὁ Λόγος δὲν ἔχει σαρκωθεί, οἱ Ἄγγιοι καὶ ἡ Θεοτόκος δὲν ὑπάρχουν. Παρηγορία οὐδεμία ὑφίσταται γιὰ τὸν Ἀδάμ. Ἔτσι, καταφεύγει στὸν ἴδιο τὸν Παράδεισο καὶ ἀποζητᾷ τὴν μεσιτεία του. Παράδεισε ἀγιώτατε, ὁ δὲ' ἐμὲ πεφυτευμένος, καὶ διὰ τὴν Εὐάν κεκλεισμένος, ἰκέτευε τῶ σέ ποιήσαντι, κάμῃ πλάσαντι, ὅπως τῶν σῶν ἀνθέων πλησθῆσωμαι.

Μία ὀφθαλμοφανὴς διαφοροποίηση τοῦ Δοξαστικοῦ τῶν Ἀποστίχων ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν Κεκραγαρίων εἶναι ἡ ἔκτασή του. Πρόκειται γιὰ ἐκτενέστερο ποίημα, στὸ ὁποῖο ὁ περίλυπος Ἀδάμ λαμβάνει μία σοβαρότατη παρηγορία ἀπὸ τὸ ἀψευδὲς καὶ ἀπροσποίητο στόμα τοῦ Σωτῆρος. Ἡ ἐπίκληση τοῦ Παραδείσου ὡς μεσίτου φέρει ἀγαθὰ ἀποτελέσματα. Ὁ μακρόθυμος Θεὸς ὑπόσχεται: *Τὸ ἐμὸν πλάσμα οὐ θέλω ἀπολέσθαι, ἀλλὰ βούλομαι τοῦτο σᾶζεσθαι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν.* Ὅμως, αὐτὸς ποὺ ὀμλεῖ δὲν εἶναι ὁ Πατήρ, ἀλλ' ὁ Σωτήρ· ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος. Βαθύτατη θεολογία ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἔμνου. Ἡ σωτηρία θὰ προσφερθεῖ καὶ πάλι, διότι ὁ Χριστὸς

λέγει: Τὸν ἐρχόμενον πρὸς με, οὐ μὴ ἐκβάλλω ἔξω. Ὅμως, τώρα πλέον, γὰρ νὰ κερδίσει τὴ σωτηρία, πρέπει ὁ πεπτωκὼς νὰ αὐτενεργήσῃ· νὰ ἔλθῃ ἐκεῖνος πρῶτος πρὸς τὸν Κύριο.

Τὸ ἀνωτέρω χαρμόσυνο μῆνυμα καὶ ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἔρχεται στὸ τέλος τοῦ Δοξαστικοῦ, περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου καὶ τῆς Ἀκολουθίας δὲν θὰ ἀφήσῃ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ἀπέλθῃ ἀπὸ τὸν Ναὸ χωρὶς παρηγορία καὶ χωρὶς νὰ ὑπερθεματίσῃ γιὰ τὸ ἔλεος καὶ τὴν μακροθυμία τοῦ Σωτῆρος.

γ'. Τὰ Δοξαστικὸν Ἰδιόμελα τῆς Λιτῆς

[ΔΛ.1]⁷²

« Ἥλιος ἀκτῖνας ἐκρυψεν,
» ἢ σελήνη σὺν τοῖς ἀστροῖς εἰς αἶμα μετετρέπη·
» ὄρη ἐφριξάν, βουνοὶ ἐτρόμαξαν,
» ὅτε Παράδεισος ἐκλείσθη.
» Ἐκβαίνων ὁ Ἀδάμ,
χερσὶ τύπτων τὰς ὄψεις, ἔλεγεν·
» Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.»

[Δοξαστικὸν Ἰδιόμελον τῆς Λιτῆς]

Τὸ Δοξαστικὸν Ἰδιόμελον τῆς παρεμβαλλόμενης στὸν Ἑσπερι-

---

⁷² ΔΛ.1 : Α' Δοξαστικὸ τῆς Ἀκολουθίας τῆς Λιτῆς.

νὸ Ἀκολουθίας τῆς Λιτῆς, Ἥλιος ἀκτῖνας ἔκρυψεν, ἡ σελήνη σὺν τοῖς ἀστροῖς εἰς αἶμα μετετρέπη..., περιλαμβάνω ἐδῶ μόνο ἐξαιτίας τῆς ὁμοιότητος τοῦ Ἐφυμνίου του μὲ αὐτὸ τοῦ προηγουμένου Δοξασπικοῦ τῶν Κεκραγαρίων, Ἐλεῆμον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. Πιθανότατα, πρόκειται περὶ ἔντονης ἐπιδράσεως, τὴν ὁποία ἀσκεῖ ἀνὰ τοὺς αἰῶνας τὸ Κοντάκιο τῆς Ἡμέρας, γὰρ τὸ ὁποῖο ἔχω μιλήσει ἀνωτέρω. Ἐντούτοις, στὸν ὕμνο αὐτὸ περιγράφεται ὁμορφα ἡ ἐκπληξη τῆς λοιπῆς Δημιουργίας μπροστὰ στὸ παράδοξον τῆς πτώσεως, τῆς ἐξώσεως καὶ τοῦ σφραγίσματος τοῦ ἐπὶ γῆς Παραδείσου. Ἄπασα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνοδύρεται μαζὶ μὲ τὸν Ἀδάμ.

δ'. Ὁ Κανὼν τοῦ Ὁρθρου τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς

[ΚΟ.1]⁷³

Ὡ δὴ α', Ὡς ἐν ἡπέριω πεζεύσας
« Δεῦρο ψυχὴ μου ἀθλία, κλαῦσον τὰ σοί,
» πεπραγμένα σήμερον, μνημονεύουσα τῆς πρίν,
» ἐν Ἐδέμ γυμνώσεως, δι' ἧς,
» ἐξεβλήθης τῆς τρυφῆς, καὶ τῆς ἀλήκτου χαρᾶς. »

« Ὑπὸ πολλῆς εὐσπλαχνίας, καὶ οἰκτιρμῶν,
» Πλαστοργε' τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ὅλων Ποιητά,

---

⁷³ ΚΟ.1-9, α-γ, θ : Κανὼν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου, Ὡδὴ α'-θ'. Τροπάριον 1^ο-3^ο ἢ Θεοτοκίον.

» ἐκ χόσς ζωώσας με τὸ πρῖν,
» ἐνετείλω σε ὑμνεῖν, σὺν τοῖς Ἀγγέλοις σου. »

« Διὰ χρηστότητος πλοῦτον, σὺ φυτουργεῖς,
» Πλαστουργέ καὶ Κύριε, Παραδείσου τὴν τρυφήν,
» ἐν Ἐδέμ κελεύων με τρυφᾶν,
» τῶν ὠραίων καὶ τερπνῶν, καὶ μὴ ρεόντων καρπῶν. »

« Οἴμοι ψυχὴ μου ἀθλία! τῶν ἐν Ἐδέμ,
» ἀπολαύειν εἴληφας, ἐξουσίαν ἐκ Θεοῦ,
» μὴ φαγεῖν δὲ γνώσεως καρπόν,
» προσετάγης, ἵνα τί, παρέβης νόμον Θεοῦ; »

Θεοτοκίον

« Θεοκυῆτορ Παρθένε, ὡς τοῦ Ἀδάμ,
» κατὰ γένος θύγατερ,
» κατὰ χάριν δὲ Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ γεννήτρια ἐμέ,
» τὸν ἐξόριστον Ἐδέμ, νῦν ἀνακάλεσαι. »

[ΚΟ.3]

Ἦ δὴ γ', Οὐκ ἔστιν ἅγιος ὡς Σὺ
» Ὅφρις ὁ δόλιος ποτέ, τὴν τιμὴν μου φθονήσας,
» ἐψιθύρισε δόλον, τῆς Εὐας ἐν τοῖς ὠσίν, ἐξ ἧς ἐγώ,
» πλανηθεὶς ἐξωρίσθην, οἴμοι! τοῦ χοροῦ τῆς ζωῆς. »

« Τὴν χεῖρα τείνας προπετῶς, ἐγευσάμην τοῦ ξύλου,
» τοῦ τῆς γνώσεως, οὐπερ, προσέταξέ μοι Θεός,
» μηδὲ βλαβῶς μεταλαβεῖν, καὶ τῆς θείας, δόξης ἀπερρίφθην πικρῶς. »

« Οἴμοι ἀθλία μου ψυχή! πῶς οὐκ ἔγνωσ τὸν δόλον;
» πῶς οὐκ ἤσθου τῆς πλάνης, καὶ τοῦ φθόνου τοῦ ἐχθροῦ;
» ἀλλ' ἐσκοπίσθης τὸν νοῦν, καὶ παρέβης, ἐντολὴν τοῦ Κρίστου σου; »

Θεοτοκίον

« Ἐλπίς καὶ σκέπη μου σεμνή, ἢ τὴν γύμνωσιν πάλαι,
» περιστέλασα μόνη, τὴν τοῦ πεσόντος Ἀδάμ,
» τῷ τοκετῷ σου Ἀγνή, ἀφθαρσίαν αὐθίς με ἀμφίασον. »

[ΚΟ.4]

Ὡ δὴ δ', Χριστός μου δύναμις

« Τιμῆς ἠξίωμαι, ἐγὼ ὁ ἄθλιος,
» παρὰ σοῦ τοῦ Δεσπότη ἐν τῇ Ἐδέμ,
» οἴμοι πῶς πεπλάνημαι, καὶ διαβόλω, φθονηθεῖς,
» ἀπερρίφθην τοῦ προσώπου σου! »

« Ἐμέ θρηνήσατε, Ἀγγέλων τάγματα,
» Παραδείσου τὰ κάλλη καὶ τῶν φυτῶν,
» τῶν ἐκεῖ εὐπρέπεια, τὸν πλανηθέντα δυστυχῶς
» καὶ Θεοῦ ἀποσκιρτήσαντα. »

« Λειμῶν μακάριε, φυτὰ θεόφυτα,
» Παραδείσου τερπνότης νῦν ἐπ' ἐμέ,
» δάκρυα σταλάξατε, ἐκ φύλλων ὡσπερ ὀφθαλμῶν,
» τὸν γυμνόν, καὶ ξένον δόξης Θεοῦ. »

« Οὐκέτι βλέπω σε, οὐκ ἀπολαύω σου,
» τῆς ἠδύστης καὶ θείας μαρμαρυγῆς,
» πάντῃμε Παράδεισε· γυμνὸς γὰρ ἔρριμαι εἰς γῆν,
» παροργίσας τὸν Ποιήσαντα. »

Θεοτοκίον

« Ἁγία Δέσποινα, ἡ διανοίξασα,
» Παραδείσου τὰς πύλας πᾶσι πιστοῖς,
» ἃς Ἀδάμ ἀπέκλεισε διὰ παράβασιν ποτέ,
» πύλας ἐλέους μοι διάνοιξον. »

[ΚΟ.5]

Ὡ δὴ ε', Τῷ θείῳ φέγγει σου ἀγαθὲ
» Φθονήσας πάλαι μοι ὁ ἐχθρός,
» τῆς ἐν Παραδείσῳ εὐτυχοῦς, ἀναστροφῆς ὁ μισάνθρωπος,
» ὄφρα εἰς ἐν εἶδει με ὑπεσκέλισε,
» καὶ δόξης αἰδίου ξένον με ἔδειξε. »

» Ἐθρηῶ καὶ κόπτομαι τὴν ψυχὴν,
» καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπιζητῶ, πλήθη δακρύων προστίθεσθαι,

» ὅταν ἀποβλέψω, καὶ καταμάθω μου,
» τὴν γύμνωσιν ἣν ἔσχον, ἐκ παραβάσεως. »

« Ἐκ γῆς ἐπλάσθη χειρὶ Θεοῦ,
» αὐθις δ' ἐπιστρέφειν πρὸς τὴν γῆν, ἐγὼ ὁ ἄθλιος ἤκουσα.
» Τίς ἐμὲ μὴ κλαύσῃ, τὸν ἀπωσθέντα Θεοῦ,
» καὶ τῆς Ἐδέμ τὸν Ἄδην ἀνταλλαζάμενον; »

Θεοτοκίον

« Νυμφῶνα δόξης σε μυστικόν,
» πάντες καταγγέλλομεν πιστοί, Θεοκυῆτορ, πανάμωμε·
» ὅθεν δυσωπῶ σε Ἀγνή πεσόντα με,
» νυμφῶνος Παραδείσου, οἰκεῖον ποιήσον. »

[ΚΟ.6]

Ὡ δὴ σ', Τοῦ βίου τὴν θάλασσαν
« Στολήν με ἐνέδυσας, θεοῦφαντον Σωτήρ,
» ἐν τῇ Ἐδέμ ὡς εὖσπλαγχνος,
» ἐγὼ δέ σου παρεῖδον τὴν ἐντολήν, πεισθεὶς τῷ ἀλάστορι,
» καὶ γυμνὸς καθωράθην ὁ ταλαίπωρος. »
« Ψυχὴ παναθλία μου, ἐμακρύνθης ἐκ Θεοῦ,
» διὰ ἀπροσεξίας σου,
» Παραδείσου ἐστέρησαι τῆς τρυφῆς, Ἀγγέλων κεχώρισαι,
» εἰς φθορὰν κατηνέχθης, ὦ τοῦ πτώματος! »

« Ἐλέησον οἴκτειρον, Παντοκράτορ ὁ Θεός,
» τῶν σῶν χειρῶν τὸ ποίημα,
» μὴ παρίδῃς με δέομαι Ἀγαθέ, τὸν ἀποχωρίσαντα,
» ἑμαυτὸν τῆς χορείας τῶν Ἀγγέλων σου. »

Θεοτοκίον

« Μαρία Θεόκλητε, ἡ Κυρία τοῦ παντός,
» ὡς τετοκυῖα Κύριον,
» Βασιλέα τῶν ὅλων καὶ Λυτρωτὴν, αἰχμάλωτον ὄντα με,
» Παραδέεισού τῆς δόξης ἀνακάλεσαι. »

[ΚΟ.7]

Ὡδὴ ζ', Δροσοβόλον μὲν τὴν κάμινον
« Ὁ δεσπότης τῶν αἰώνων πάντων Κύριος,
» ὁ πλάσας με βουλήματι σῶ,
» φθονηθέντα με, τῷ δολίῳ δράκοντι ποτέ,
» καὶ σέ παροργίσαντα Σωτήρ,
» μὴ ὑπερίδῃς ὁ Θεός, ἀλλ' ἀνακάλεσαί με. »

« Τὰ τοῦ αἰσχους περικείμενος ἐνδύματα,
» οἴμοι! ἀντὶ στολῆς φωταυγοῦς,
» ἀποκλαίωμαι τὴν ἐμὴν ἀπώλειαν Σωτήρ,
» καὶ πίστει βοῶ σοι Ἀγαθέ.
» Μὴ ὑπερίδῃς, ὁ Θεός, ἀλλ' ἀνακάλεσαί με. »

« Ἐτραυμάτισεν ὁ ὄφις ὁ παμπόνηρος,
» ὄλην μου τὴν ψυχὴν φθονεράς,
» Παραδείσου δὲ τῆς τρυφῆς, ἐξόριστον ποιεῖ,
» ἀλλ' ὦ εὐσυμπάθητε Σωτήρ,
» μὴ ὑπερίδῃς ὡς Θεός, ἀλλ' ἀνακάλεσαί με. »

Θεοτοκίον

« Τὴν ἱκέσιόν μου δέησιν Πανάμωμε
» πρόσδεξαι συμπαθείᾳ τῇ σῆι,
» καὶ συγχώρησιν τῶν πταισμάτων,
» δίδου μοι Ἀγνή, ἐν θρήνοις βοῶντι ἐκτενῶς·
» Μὴ ὑπερίδῃς Ἀγαθή, ἀλλ' ἀνακάλεσαί με. »

[ΚΟ.8]

ὦ δὴ ἦ', Ἐκ φλογὸς τοῖς Ὀσίοις
» Δωρεαῖς πολυτρόποις πάλαι τετήμηκας,
» τῶν χειρῶν σου τὸ ἔργον, μόνε φιλόανθρωπε·
» δράκων δὲ δεινὸς συριγμῶ ἑδελέασεν,
» οἴμοι! τῶν προσόντων, καλῶν ἀπογυμνώσας. »

« Ἴνα τί συμβουλίας πικρᾶς ἀκήκοας,
» καὶ τῆς θείας ἐγένου ψήφου παρήκοος;
» οἴμοι ταπεινὴ ψυχὴ, Θεὸν λυπήσασα,
» ὃν αἰεὶ δοξάζειν, ἐτάχθης σὺν Ἀγγέλοις. »

« Ἐρπετῶν καὶ θηρίων δεσπότης γέγονας,
» ἔρπετῶ ψυχοφθόρω, πῶς προσωμίλησας,
» σύμβουλον λαβών, ὡς εὐθὴ τὸν ἀλάστορα;
» ὦ τῆς σῆς ἀπάτης, ψυχὴ μου παναθλία! »

Θεοτοκίον

« Φωτοφόρον σκηνήν σε Θεοῦ σαρκώσεως,
» ἀνυμνοῦμεν Μαρία Θεοχαρίτωτε·
» ὅθεν με δεινῶς σκοπισθέντα τοῖς πάθεσι,
» λάμψον φῶς ἐλέους, ἐλπίς ἀπηλπισμένων. »

[ΚΟ.9]

Ὡ δὴ θ', Θεὸν ἀνθρώποις ἰδεῖν
« Γλυκὺς εἰς γεῦσιν καρπὸς τῆς γνώσεως,
» ἐν τῇ Ἐδέμ ἐφάνη μοι, πλησθέντι τῆς βρώσεως,
» εἰς χολὴν δὲ γέγονε τὸ τέλος αὐτῆς,
» οἴμοι ψυχὴ ἀθλία! πῶς ἀκρασία σε,
» τῆς τοῦ Παραδείσου ἐστίας,
» ξένην πεποίηκε; »

« Θεέ! τῶν ὄλων, ἐλέους Κύριε,
» εἰς τὴν ἐμὴν ταπεινώσιν, εὐσπλάγχχνως ἐπὶβλέψον,
» καὶ μὴ πόρρω πέμψῃς με τῆς θείας Ἐδέμ,
» ὅπως βλέπων τὰ κάλλη· ὅθεν ἐκπέπτωκα,

» σπεύσω πάλιν θρήνοις,
» προσλαβεῖν ἄπερ ἀπώλεσα. »

« Θρηνώ, στενάζω, καὶ ἀποδύρομαι,
» τὰ Χερουβὶμ φλογίνῃ τῇ ῥομφαίᾳ θεώμενος,
» τῆς Ἐδέμ τὴν εἴσοδον φυλάττειν ταχθέν,
» πᾶσι τοῖς Ἐδέμ τὴν παραβάταις, οἴμοι!
» ἀπρόσιτον, εἰμὴ σὺ ἀκώλυτον
» Σωτήρ, ταύτην ποιήσεις μοι. »

« Θαρρῶ τῷ πλήθει, τῷ τοῦ ἐλέους σου,
» Χριστέ Σωτήρ, καὶ θείας ἐκ πλευρᾶς σου τῷ Αἵματι,
» δι' οὗ καθηγιάσας τὴν φύσιν βροτῶν,
» ἤνοιξας δὲ τὰς πύλας, τοῖς σοὶ λατρεύουσι,
» τὰς τοῦ Παραδείσου Ἀγαθῆ, τὰς πρὶν κλεισθείσας Ἀδάμ. »

Θεοτοκίον

« Ζωῆς ἢ πύλη ἢ ἀδλόδευτος,
» ἡ νοητὴ Παρθένη Θεοτόκε ἀνύμφευτε,
» Παραδείσου πύλας μοι κλεισθείσας τὸ πρὶν,
» ἀνοιξὸν σαῖς πρεσβείαις, ὅπως δοξάζω σε,
» τὴν μετὰ Θεόν μου βοηθόν, καὶ κραταιὰν προσφυγὴν. »

Ὁ ὕμνογράφος, στὸν ἐξαίσιο αὐτὸν Κανόνα, θέτει τὸν Ἀδάμ νὰ ὀμιλεῖ σὲ α' ἐνικὸ πρόσωπο. Πότε ὀμιλεῖ στὸν ἑαυτό του καὶ πότε ὀμι-

λεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του. Μικρὲς μόνον ἐξαιρέσεις ἐπισημαίνονται σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ Θεοτοκία τῶν Ὁσδῶν, τὰ ὁποῖα, ὅμως, θὰ τὰ δοῦμε ὅλα μαζὶ στὸ τέλος τῆς ἀναλύσεως τοῦ Κανόνος.

Ὅταν ὁ Ἀδάμ ὁμιλεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του ἀπευθύνεται ἄλλοτε στὸν Πλαστουργὸ Θεό του, ἄλλοτε στοὺς Ἀγγέλους καὶ ἄλλοτε στὸ ὑποτιθέμενο ἀκροατήριό του. Ἐντούτοις, πολλακίς ἀπευθύνεται στὴν ἴδια τὴν κτίση, προσωποποιώντας την. Ὁ Παράδεισος (Λαμῶν), τὰ φυτὰ, τὰ φύλλα τους, ἀκόμη καὶ οἱ ιδιότητες (!) αὐτῶν, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, τὰ κάλλη καὶ ἡ τερπνότης τοῦ Παραδείσου ἢ ἡ εὐπρέπεια τῶν φυτῶν καὶ ἄλλα, γίνονται ἀποδέκτες τῶν ἰκεσιῶν τοῦ Ἀδάμ, νὰ σταλλάξουν δάκρυα ὑπὲρ αὐτοῦ (ΚΟ.4β-γ).

Ἡ α' Ὁσδὴ ξεκινᾷ μὲ ἐσωτερικὸ διάλογο τοῦ Πρωτοπλάστου μὲ τὴν ψυχὴ του, τὴν ὁποία ἀποκαλεῖ ἀθλία καὶ τὴν προτρέπει νὰ ἀρχίσει τὸν θρήνον της· θρήνο γιὰ τὰ πεπραγμένα της, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς ἀπωλεσθεῖσες χαρὲς· ἢ ἐν Ἑδέμ γύμνωσις, ὡς τραγικὸ ἀποτέλεσμα τῆς πτώσεως, ἐπέφερε τὴν «ἐκβολή» ἀπὸ τὴν τρυφή. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ εἰσάγεται ὁ ἀναγνώστης ἢ ὁ ἀκροατὴς στὸ θέμα τοῦ Κανόνος.

Ὁ Ἀδάμ ἀστόχησε, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔπαυε στὴν ζωὴ του νὰ ἐνθυμεῖται τὴν πρῶτερὰ διαβίωσή του στὸν Παράδεισο καὶ νὰ ἀναγνωρίζει τὸν Κύριο ὡς Ποιητὴ τοῦ παντός καὶ ὡς προσωπικὸ του Κτίστη καὶ Ζωοδότη. Δὲν ξεχνᾷ, ἐπίσης, ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν «ἐντύφηση» στὴν Ἑδέμ (ΚΟ.1γ), ἐργασία του στὴν κατὰ Θεὸν διαβίωσις ἦταν ἡ μετὰ τῶν Ἀγγέλων ἀνύμνησις τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ (ἐνετείλω σε ὑμνεῖν, σὺν

τοῖς Ἀγγέλοις σου·ΚΟ.1β). Ἐκ τῶν ὑστέρων, ἔχοντας ἀρχίσει νὰ ὑφίσταται πὺς ἐπιπτώσεις τῆς παρακοῆς, θρηνεῖ γιὰ τὴν πλεονεξία του νὰ «γευτεῖ» -ἐκτὸς τῶν ἄλλων- καὶ τὸν Καρπὸ τῆς Γνώσεως: Οἴμοι ψυχῆ μου ἀθλία! τῶν ἐν Ἐδέμ, ἀπολαύειν εἴληφας, ἐξουσίαν ἐκ Θεοῦ..., ἵνα τί, παρέβης νόμον Θεοῦ; (ΚΟ.1δ)

Ἡ γ' Ὠδὴ Ἱερινᾶ μὲ περιγραφή τῶν λεπτομερειῶν: Ὁφίς ὁ δόλιος ποτέ, τὴν τιμὴν μου φθονήσας, ἐψιθύρισε δόλον, τῆς Εὐίας ἐν τοῖς ὠσίν, ἐξ ἧς ἐγώ, πλανηθεὶς ἐξωρίσθην... (ΚΟ.3α) Τὴν πράξη του αὐτὴ χαρακτηρίζει ὡς προπετῆ (Τὴν χεῖρα τείνας προπετῶς, ἐγευσάμην τοῦ ξύλου...·ΚΟ.3β), καὶ ἀπορεῖ πῶς μέσα στὸν σκοτασμὸ του δὲν κατένοησε τὸν δόλο, τὴν πλάνη καὶ τὸν φθόνου του διαβόλου: Οἴμοι ἀθλία μου ψυχῆ! πῶς οὐκ ἔγνωσ τὸν δόλον; πῶς οὐκ ἤσθου τῆς πλάνης, καὶ τοῦ φθόνου τοῦ ἐχθροῦ; ἀλλ' ἐσκοπίσθης τὸν νοῦν... (ΚΟ.3γ).

Ἡ δ' Ὠδὴ εἶναι ἐκείνη στὴν ὁποία, ὅπως σημείωσα ἀνωτέρω, ἀπευθύνεται στὴν κτίση, προσωποποιώντας την, καὶ τὴν ἱκετεύει νὰ θρηνήσει μαζί του γιὰ τὴν πτώση του: Λειμῶν μακάριε, φυτὰ θεόφυτα, Παραδείσου τερπνότης νῦν ἐπ' ἐμέ, δάκρυα σταλάξατε, ἐκ φύλλων ὡσπερ ὀφθαλμῶν... (ΚΟ.4γ)

Οἱ ε', ς', ζ', η' καὶ θ' Ὠδὲς εἶναι ἐξολοκλήρου θρηνητικές. Ὁ ἀξιοθρήνητος Προπάτωρ, ὅπως παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν ἱερὸ ὑμνογράφο του, μονολογεῖ, κοπτόμενος καὶ δακρυρροῶν (ΚΟ.5β), ἐπιζητῶν τὸ ἔλεος τοῦ Παντοκράτορος: Ἐλέησον οἴκτειρον, Παντοκράτορ ὁ Θεός, τῶν σῶν χειρῶν τὸ ποίημα, μὴ παρίδῃς με δέομαι Ἀγαθέ... (ΚΟ.6γ). Ὁ πόνος

του εἶναι βαρύτερος καὶ ἐπιτείνεται περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐντροπὴ (αἴσχος) τὴν ὁποία αἰσθάνεται γιὰ τὸ τόσο ἐπιπόλαιο -ἀλλὰ τόσο τραγικὸ καὶ ψυχόλεθρο- λάθος του. Ἡ νέα βιωτὴ του εἶναι περιβεβλημένη τοὺς δερματίνους χειτῶνας τοῦ αἴσχους: *Τὰ τοῦ αἴσχους περικεῖμενος ἐνδύματα, οἴμοι! ἀντὶ στολῆς φωταυγοῦς, ἀποκλαίομαι τὴν ἐμὴν ἀπώλειαν Σωτήρ... (ΚΟ.7β)* Μὲ αὐτὴν τὴν ἀπώλειαν δὲν μπορεῖ νὰ συμβιβαστεῖ· πόσο μᾶλλον ποὺ ἐπλανήθη ἀπὸ ἓνα πλάσμα κατώτερο ἐκείνου, ἓνα ἔρπετό: *Ἐρπετῶν καὶ θηρίων δεσπότης γέγονας, ἔρπετῶ ψυχοφθόρω, πῶς προσωμίλησας... (ΚΟ.8γ)*. Τὸ χειρότερο· ἡ ἐκδῶξή του ἀπὸ τὸν Παράδεισο εἶναι μόνιμη καὶ ἡ ἀποκατάστασή του -σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ βλέπει πρὸς τὸ παρόν- εἶναι ἀδύνατη, ἐφόσον ἡ *φλογίνη ρομφαία τῶν Χερουβὶμ* ἐσφράγισε ἀνεπιστρεπτὶ τὴν πύλη τῆς Ἑδέμ: *Θρηινῶ, στενάζω, καὶ ἀποδύρομαι, τὰ Χερουβὶμ φλογίνη τῆ ρομφαία θεώμενος, τῆς Ἑδέμ τὴν εἴσοδον φυλάττειν ταχθέν, πᾶσι τοῖς Ἑδέμ τὴν παραβάταις... ἀπρόσιτον... (ΚΟ.9γ)*.

Ἐντούτοις, ἡ θ' Ὠδὴ, ἡ τελευταία ὄλου τοῦ ποιήματος, δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κορυφώνεται καὶ νὰ ὀλοκληρώνεται στὴν ἀπελπισία. Ὁ Ἅγιος Τριαδικὸς Θεὸς εἶναι μακρόθυμος καὶ πολυέλεος. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὸ αἷμα Του, τὸ *ρέυσαν ἐκ τῆς ἀγίας Του πλευρᾶς* ἀποκαθιστᾷ τὴν παρακοή, τὴν ἀποστασία, τὴν ἀταξία καὶ ἀνοίγει πῖς πύλες τοῦ Παραδείσου («πύλες»· στὸν πληθυντικὸ, πλέον· ὄχι πιά μία «πύλη» ἐσφραγισμένη καὶ φυλασσομένη) γιὰ ὅσους Τὸν ἀποδέχονται ὡς Μεσσία καὶ Λυτρωτὴ, γιὰ ὅσους Τὸν λατρεύουν ὡς Θεὸν Δημιουργὸν

καὶ Κριτὴν τῆς κτίσεως: *Θαρρῶ τῷ πλήθει, τῷ τοῦ ἐλέους σου, Χριστέ Σωτήρ, καὶ θείας ἐκ πλευρᾶς σου τῷ Αἵματι, δι' οὗ καθηγάσας τὴν φύσιν βροτῶν, ἠνοιξάς δὲ τὰς πύλας, τοῖς σοὶ λατρεύουσι, τὰς τοῦ Παραδείσου Ἀγαθῆ, τὰς πρὶν κλεισθείσας Ἀδάμ.* (ΚΟ.9δ).

Ἔρχομαι τώρα στὰ Θεοτοκία Τροπάρια τοῦ Κανόνος, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι διαφοροποιοῦνται ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα.

Στὰ Θεοτοκία τῆς α', γ' καὶ δ' Ὁδῆς δὲν ὁμιλεῖ ὁ Ἀδάμ, ἀλλ' ὁ ὕμνογράφος (ἢ ὁ κάθε πιστός, διὰ χειλέων τοῦ ὕμνογράφου), ὁ ὁποῖος ἱκετεύει τὴν Θεοτόκο γιὰ ἔλεος καὶ γιὰ διάνοιξη τῶν Πυλῶν τοῦ Παραδείσου (δ' Ὁδῆ), γιὰ ἀνάκληση στὸν Παράδεισο (α' Ὁδῆ) καὶ γιὰ ἐνδύση ἀφθαρσίας (γ' Ὁδῆ). Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὁμιλεῖ ὁ Ἀδάμ φαίνεται, ἀπλούστατα, ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ὁμιλῶν ἀναφέρεται εὐθέως στὸν Προπάτορα (π.χ. *...ἢ τὴν γύμνωσιν πάλαι, περιστείλασα μόνη, τὴν τοῦ πεσόντος Ἀδάμ... γ' Ὁδῆ*). Μάλιστα, στὸ Θεοτοκίον τῆς α' Ὁδῆς, ὁ ἱερός ὕμνογράφος ὑπενθυμίζει τὴν θυγατρικὴ σχέση τῆς Θεοτόκου μὲ τὸν Προπάτορα Ἀδάμ, ἐνῶ στὰ λοιπὰ, τῆς γ' καὶ δ' Ὁδῆς, τονίζει ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Ἀδάμ ἔρχεται διὰ τῆς Θεοτόκου (*...τῷ τοκετῷ σου Ἀγνή, ἀφθαρσίαν αὐθὶς με ἀμφίασον... γ' Ὁδῆ*).

Στὸ Θεοτοκίον τῆς ε' Ὁδῆς μπορεῖ νὰ θεωρήσει κανεὶς δύο τινα· ἢ ὅτι ὁμιλεῖ πάλι ὁ ὕμνογράφος ὡς ἐκ προσώπου τῶν πιστῶν, ἢ ὅτι ὁμιλεῖ ὁ Ἀδάμ ὡς ἐκ προσώπου τοῦ λοιποῦ ἀνθρωπίνου γένους: *Νυμφῶνα δόξης σε μυστικόν, πάντες καταγγέλλομεν πιστοί, Θεοκυῆτορ, πανάμωμε· ὅθεν δυσωπῶ σε Ἀγνή πεσόντα με.*

Στὰ Θεοτοκία τῆς ς', ζ', η' καὶ θ' Ὡδῆς εἶναι πλέον σαφές, ὅτι ὁμιλεῖ ὁ Ἀδάμ ἐξ ὀνόματος ὄλων ἡμῶν (βεβαίως, κατὰ πῶς ὁ ἱερός ὑμνογράφος τοῦ «ὑπαγορεύει»), ὁ ὁποῖος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Θεοτόκο, ὑπενθυμίζει ὅτι Ἐκείνη εἶναι ἡ τετοκυῖα Κύριον, Βασιλέα τῶν ὄλων καὶ Λυτρωτὴν (ς' Ὡδῆ). Ἔτσι, τὴν ἱκετεύει γιὰ μετάνοια, ἔλεος (η' Ὡδῆ), συγχώρηση, ἐπιστροφή, ἀνάκληση στὴν δόξα τοῦ Παραδείσου (ς' καὶ ζ' Ὡδῆ) καὶ ἀνάκτηση τοῦ Παραδείσου (π.χ. Παραδείσου πύλας μοι κλεισθείσας τὸ πρὶν, ἀνοιξοῦν σαῖς πρεσβείαις... θ' Ὡδῆ).

Παραλλήλως μὲ ὅλα τὰ ἀνωτέρω, στὸ Θεοτοκίον κάθε Ὡδῆς διατυπώνεται καὶ μία ψυχικὴ κατάσταση τοῦ Ἀδάμ ἢ τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, γενικότερα: Στῆς α' Ὡδῆς, ἡ ἐξορία ἀπὸ τὴν Ἑδέμ· στῆς γ', ἡ γύμνωσις· στῆς δ', ὁ ἀποκλεισμός ἀπὸ τὰς πύλας τοῦ Παραδείσου· στῆς ε', ἡ πτώση· στῆς ς', ἡ αἰχμαλωσία· στῆς ζ', τὸ πένθος ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν θρηνώδη ἱκεσία· στῆς η', ἡ ἀπόγνωση, ἡ ἀπελπισία· καὶ στῆς θ', ἡ ἐλπίδα.

Κλείνω τὴν ἀνάλυση τοῦ Κανόνος μὲ μία ἐντυπωσιακὴ κατὰ τὴν ταπεινὴ μου γνώμη-λεπτομέρεια. Σὲ ὀλόκληρο τὸ ποίημα ἢ Προμήτωρ Εὐὰ ἀναφέρεται μία μόνο φορά, καὶ αὐτὴ σὲ πλάγιο λόγο. Ὁ ἱερός ὑμνογράφος δὲν βάζει οὔτε μία φορά τὸν Ἀδάμ νὰ ἀπευθύνεται εὐθέως στὴν Εὐὰ. Ὁ Ἀδάμ ἂν καὶ ἀπευθύνει τὸν λόγο στὴν ἄψυχη φύση, στὰ δένδρα, στὰ φύλλα, δὲν ἀπευθύνεται ποτὲ στὴν Εὐὰ, δὲν ἐπιζητεῖ ποτὲ καμμία παρηγορία ἀπὸ αὐτὴν, δὲν τὴν θεωρεῖ ἴσως-ικανὴ νὰ ἀπαλύνει καὶ νὰ θεραπεύσει τὸν ἀπύθμενο πόνο του.

ε'. Τὸ Μεσώδιον Κάθισμα τοῦ Ὁρθρου

[ΜΚ.1]⁷⁴

« Ἐξεβλήθη ὁ Ἀδάμ, τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς,
» διὰ βρώσεως πικρᾶς, ἐν ἀκρασίᾳ ἐντολήν,
» μὴ φυλάξας τὴν τοῦ Δεσπότη, καὶ κατεκρίθη,
» ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη αὐτός,
» ἰδρῶπι δὲ πολλῶ, ἐσθίειν ἄρτον αὐτοῦ.
» Διὸ ἡμεῖς ποθήσωμεν ἐγκράτειαν, ἵνα μὴ ἔξω θρηνησωμεν,
» τοῦ Παραδείσου, ὡσπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἐλευσώμεθα. »

Τὸ Μεσώδιον Κάθισμα τοῦ Κανόνος ἀνήκει στὰ ἀφηγηματικὰ καὶ περιγραφικὰ Τροπάρια τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, στρέφεται δὲ σὲ μία ἄλλη πτυχή τῆς Πτώσεως. Ἐξιστορεῖ τὴν «ἀκρασίαν» τοῦ Ἀδάμ καὶ τὴν καταπάτηση τῆς ἐντολῆς τῆς νηστείας (διὰ βρώσεως πικρᾶς, ἐν ἀκρασίᾳ ἐντολήν, μὴ φυλάξας τὴν τοῦ Δεσπότη, καὶ κατεκρίθη...), περιγράφει δὲ τὴς ζοφερὲς συνέπειες τῆς παρακοῆς, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας κατεκρίθη ἀπὸ τὸν Δεσπότην, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη αὐτός, ἰδρῶπι δὲ πολλῶ, ἐσθίειν ἄρτον αὐτοῦ. Καὶ ἡ δική μας ἔλλειψη ἐγκρατείας θὰ ὀδηγήσει κι ἐμᾶς ἐκτὸς τοῦ νέου Παραδείσου, γι' αὐτὸ καὶ προτρεπόμεθα νὰ ποθήσωμεν ἐγκράτειαν, ἵνα μὴ ἔξω θρηνησωμεν.

---

⁷⁴ ΜΚ.1 : Μεσώδιον Κάθισμα τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου.

ς'. Τὸ Κοντάκιον καὶ ὁ Οἶκος τοῦ Ὁρθρου

[ΚΝ.1]⁷⁵

« Τῆς σοφίας ὁδηγέ, φρονήσεως χορηγέ,
» τῶν ἀφρόνων παιδευτά, καὶ πτωχῶν ὑπερασπιστά,
» στήριξον, συνέτισον τὴν καρδίαν μου, Δέσποτα.
» Σὺ δίδου μοι λόγον, ὁ τοῦ Πατρὸς Λόγος·
» ἰδοὺ γὰρ τὰ χεῖλή μου, οὐ μὴ καλύσω ἐν τῷ κρᾶζέιν σοι·
» Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. »

[ΚΝ.2]

« Ἐκάθισεν Ἀδάμ τότε,
» καὶ ἔκλαυσεν ἀπέναντι τῆς τρυφῆς τοῦ Παραδείσου,
» χερσὶ τύπτων τὰς ὄψεις, καὶ ἔλεγεν·
» Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. »

« Ἰδὼν Ἀδάμ τὸν Ἄγγελον,
» ὠθήσαντα, καὶ κλείσαντα τὴν τοῦ θεοῦ κήπου θύραν,
» ἀνεστέναξε μέγα, καὶ ἔλεγεν·
» Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. »

« Συνάλγησον Παράδεισε, τῷ κτήτορι πτωχεύσαντι,
» καὶ τῷ ἦχῳ σου τῶν φύλλων,
» ἰκέτευσον τὸν Πλάστην, μὴ κλείσῃ σε.

---

⁷⁵ ΚΝ.1-2α-δ : Κοντάκιον καὶ Οἶκος τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου.

» Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. »

« Παράδεισε πανάρετε, πανάγιε, πανόλβιε,

» ὁ δὲ Ἄδὰμ πεφυτευμένος, καὶ διὰ τὴν Εὐάν κεκλεισμένος,

» ἰκέτευσον Θεὸν διὰ τὸν παραπεσόντα.

» Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα. »

Τὸ περίφημο Κοντάκιον τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔδωσα πληροφορίες ἀνωτέρω, φυσικά, δὲ σώζεται ὁλόκληρο στὴν σύγχρονη λειτουργικὴ πράξη. Τὸ Προοίμιό του, τὸ λεγόμενον καὶ Κουκούλιον, ἔχει χαρακτῆρα δεήσεως πρὸς τὸν Κύριον, ὥστε νὰ δώσει λόγον στὸν ποιητὴ - ὑμνογράφου, προκειμένου νὰ περιγράψει τὰ γεγονότα τῆς ἐξορίας τοῦ Πρωτοπλάστου ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Ἡ ἀναφορά, λοιπόν, σὲ ἀ' ἐνικὸ πρόσωπο δὲν εἶναι τοῦ Ἄδὰμ, ὅπως συμβαίνει στὸν Κανόνα, ἀλλὰ τοῦ ὑμνογράφου. Ὁ συσχετισμὸς τοῦ Κουκουλίου μὲ τὸν Ἄδὰμ εἶναι μόνον ἔμμεσος, καθὼς εἰσάγει τὸν ἀκροτελεύτιο στίχο, τὸ Ἐφύμνιον, τὸ ὁποῖο στὸ ἐξῆς θὰ κατακλείει ὅλους τοὺς Οἴκους τοῦ Κοντακίου, τὸ Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα.

Στὰ τέσσαρα τμήματα τοῦ Οἴκου, τὰ ὁποῖα ὅλα κατακλείονται μὲ τὸ ἴδιο Ἐφύμνιο (Ἐλεῆμιον, ἐλέησόν με τὸν παραπεσόντα), περιγράφονται: i) Ὁ θρῆνος τοῦ Ἄδὰμ ἐναντι τοῦ Παραδείσου. Ἡ εἰκόνα καθίσταται περισσότερο συγκλονιστικὴ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ θρῆνος συνοδεύεται μὲ ραπίσματα τῆς ὄψεως ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ χέρια τοῦ θρηνωδοῦ: Ἐκάθισεν Ἄδὰμ τότε, καὶ ἔκλαυσεν ἀπέναντι τῆς τρυφῆς τοῦ Πα-

ραδείσου, χερσὶ τύπτων τὰς ὄψεις...: ii) τὸ κλείσιμο καὶ ἡ φύλαξη τοῦ Παραδείσου ἀπὸ τὸν Ἄγγελο: Ἰδὼν Ἀδάμ τὸν Ἄγγελον, ὠθήσαντα, καὶ κλείσαντα τὴν τοῦ Θεοῦ κήπου θύραν, ἀνεστέναξε μέγα...· καὶ iii) ἡ ἐπίκληση τῆς μεσιτείας τοῦ Παραδείσου (!) καὶ τῶν φύλλων του (!!), διὰ τὸν παραπεσόντα: Συνάλγησον Παράδεισε, τῷ κτήτορι πτωχεύσαντι, καὶ τῷ ἥχῳ σου τῶν φύλλων, ἰκέτευσον τὸν Πλάστην μὴ κλείσῃ σε...// Παράδεισε πανάρετε, πανάγιε, πανόλβιε, ὁ δὲ Ἄδάμ πεφυτευμένος, καὶ διὰ τὴν Εὐάν κεκλεισμένος, ἰκέτευσον Θεὸν διὰ τὸν παραπεσόντα. Ἐνδιαφέρον μεγάλο ἔχουν οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Παραδείσου ὡς πανάρετου, παναγίου καὶ πανολβίου, ἐπίθετα ποὺ δημιουργοῦν καὶ ἰσχυρὰ παρήχηση τοῦ γράμματος Πι <π>.

ζ'. Τὸ Ἐξαποστειλᾶριον τῶν Αἰνῶν τοῦ Ὁρθρου

[ΕΞ.1]⁷⁶

« Τῆς ἐντολῆς σου Κύριε, // » παρήκουσα ὁ ἄθλιος,
« καὶ γυμνωθεὶς τῆς σῆς δόξης, // » αἰσχύνης πέπλησμαι, οἴμοι!
« καὶ τῆς τρυφῆς ἐκβέβλημαι, // » τοῦ Παραδείσου εὔσπλαγχνε.
« Ἐλεῆμον ἐλέησον, // » τὸν στερηθέντα δικαίως,
« τῆς ἀγαθότητος τῆς σῆς.

Ὁ ποιητὴς τοῦ Ἐξαποστειλαρίου τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς, τὸ ὁποῖο εἶναι Προσόμοιον στὸ Αὐτόμελον *Τοῖς Μαθηταῖς συνέλθωμεν ἐν*

---

⁷⁶ ΕΞ.1 : Ἐξαποστειλᾶριον τῶν Αἰνῶν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου.

ὄρει Γαλιλαίας..., γράφει σὲ α' ἐνικὸ πρόσωπο, ἐπιτυγχάνει, ὅμως, ἐκεῖνο τὸ σπουδαιότατο χαρακτηριστικὸ τῆς Ὁρθόδοξης Ἑλληνικῆς Ὑμνογραφίας, νὰ ἀφήνει, δηλαδή, ἐλεύθερο τὸν ἀκροατὴ τοῦ ὕμνου νὰ ἐπιλέξει, ἂν θέλει νὰ συνδέσει τὸ περιεχόμενό του μὲ τὸν Ἀδάμ ἢ μὲ τὸν ἑαυτὸ του, προσωπικῶς. Στὴν πρώτη περίπτωση, ὁ πιστὸς ἀκούει τὸν ὄντολογικὸ Ἀδάμ νὰ ἀναγνωρίζει τὴν ἀθλιότητά του νὰ παρακούσει τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου καὶ νὰ ὑποστῆ πῆς φοβερῆς συνέπειες τῆς ἐπίσης ὄντολογικῆς σωματικῆς γυμνώσεώς του καὶ τῆς ἀκόμη χειρότερας καὶ ἐπαισχύντου πνευματικῆς, καθὼς ἐκβάλλεται ἀπὸ τὴν τρυφή τοῦ ἐπίσης ὄντολογικοῦ Παραδείσου. Στὴν δεύτερη περίπτωση, ὅταν, δηλαδή, ὁ ἀκροατὴς τοῦ ὕμνου ἐκλαμβάνει τὸ περιεχόμενο αὐτοῦ μεταφορικῶ τῶ τρόπῳ, θέτει τὸν ἑαυτὸ του ἐνώπιον τοῦ νοητοῦ Παραδείσου, τὸν ὁποῖο στερεῖται διαρκῶς ἐξαιτίας τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἀσεβειῶν του, ἐξαιτίας τῆς ἐσφορικῆς αὐτονομήσεώς του ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Ἁγίου Τριαδικοῦ Θεοῦ. Τότε, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ ὕμνογράφου, αἰσθάνεται τὴν πνευματικὴ του γύμνωση καὶ ἀνπλαμβάνεται πόση αἰσχύνη αὐτὴ τοῦ προκαλεῖ, κυρίως ἐπειδὴ ἀστοχεῖ νὰ προσφέρει τὸν ἑαυτὸ του θυσίαν ζῶσα καὶ καθαρὰ στὸν Κύριο, στὸν Ὅποιο ὀφείλει τὰ πάντα, τὴν ὑπαρξή του, τὴν βιοτή του καὶ τὴ σωτηρία του. Ἔτσι, εἴτε εἶναι ὁ Ἀδάμ εἴτε εἶμαι ἐγὼ ὁ θρηνηῶν, ἐπικαλούμαστε τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου (Ἐλεῆμον ἐλέησον), καὶ ἀναγνωρίζουμε, ὅτι δικαίως ἔχουμε ἀποστερηθεῖ τὴν Ἀγαθότητά Του: Ἐλεῆμον ἐλέησον, τὸν στερηθέντα δικαίως, τῆς ἀγαθότητος τῆς σῆς.

η'. Τὰ Στιχηρὰ Ἰδιόμελα τῶν Αἰνῶν τοῦ Ὁρθρου

[ΙΑ.1]⁷⁷

« Οἴμοι! ὁ Ἀδάμ, ἐν θρήνῳ κέκραγεν,
» ὅτι ὄφρις καὶ γυνή, θεϊκῆς παρρησίας με ἔξωσαν,
» καὶ Παραδείσου τῆς τρυφῆς ξύλου βρωῶσις ἠλλοτρίωσεν.
» Οἴμοι! οὐ φέρω λοιπόν τὸ ὄνειδος,
» ὁ ποτε βασιλεὺς τῶν ἐπιγείων πάντων κτισμάτων Θεοῦ,
» νῦν αἰχμάλωτος ᾤφθην, ὑπὸ μιᾶς ἀθέσμου συμβουλήs,
» καὶ ὁ ποτε δόξαν ἀθανασίας ἠμφιεσμένος,
» τῆς νεκρώσεως τὴν δρᾶν, ὡς θνητὸς ἐλεεινῶς περιφέρω.
» Οἴμοι! τίνα τῶν θρήνων συνεργάτην ποιήσομαι;
» Ἀλλὰ σὺ Φιλάνθρωπε, ὁ ἐκ γῆς δημιουργήσας με,
» εὐσπλαγχνίαν φορέσας, τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ,
» ἀνακάλεσαι καὶ σῶσόν με. »

[ΙΑ.2]

« Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου διώκεται,
» τροφῆς μεταλαβὼν ὡς παρήκοος,
» Μωσῆς θεόπτης ἐχρημάτισε,
» νηστεία τὰ ὄμματα, τῆς ψυχῆς καθαρᾶμενος.
» Διὸ τοῦ Παραδείσου οἰκήτορες γενέσθαι ἐπιποθοῦντες,

---

⁷⁷ ΙΑ.1 -2 : Στιχηρὰ Ἰδιόμελα τῶν Αἰνῶν τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ὁρθρου.

- » ἀπαλλαγαῖμεν τῆς ἀλυσιτελοῦς τροφῆς,
» καὶ Θεὸν καθορᾶν ἐφιέμενοι,
» Μωσαϊκῶς τὴν τετράδα, τῆς δεκάδος νηστεύσωμεν,
» προσευχῆ καὶ τῆ δέήσει, εἰλικρινῶς προσκαρτεροῦντες,
» κατευνάσωμεν τῆς ψυχῆς τὰ παθήματα,
» ἀποσοβήσωμεν τῆς σαρκὸς τὰ οἰδήματα,
» κοῦφοι πρὸς τὴν ἄνω πορείαν μετώμεν,
» ὅπου αἱ τῶν Ἀγγέλων χορεῖαι,
» ἀσιγήτοις φωναῖς, τὴν ἀδιάρετον ἀνυμνοῦσι Τριάδα,
» καθορᾶν τὸ ἀμήχανον κάλλος, καὶ δεσποτικόν.
» Ἐκεῖ ἀξίωσον ἡμᾶς, Υἱὲ Θεοῦ ζωοδότα,
» τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας,
» συγχωρεῦσαι ταῖς τῶν Ἀγγέλων στραπαῖς,
» ταῖς τῆς τεκούσης σε Μητρὸς Χριστέ πρεσβεαῖς,
» καὶ Ἀποστόλων, καὶ τῶν Μαρτύρων, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων. »

Σὲ αὐτὴν τὴν ὀγδοὴ καὶ τελευταία ἐνότητα ἔχουμε τὰ δύο Σπικηρὰ Ἰδιόμελα τῶν Αἰνῶν τοῦ Ὁρθρου τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς. Πρόκειται γὰρ δύο ἰδιαιτέρως γνωστὰ καὶ ἀγαπητὰ Τροπάρια, ἐκτενῆ, τόσο περιγραφικὰ ὅσο καὶ μὲ βαθύτατες θεολογικὲς ἐπισημάνσεις, πού ὁμοιοι μόνο σὲ τέτοιου εἴδους Τροπάρια εὐρίσκουμε, δηλαδὴ, σὲ Ἰδιόμελα. Εἶναι ἡ φύση τῶν Ἰδιομέλων νὰ προσφέρουν ἀπλετη δημιουργικὴ ἐλευθερία στὸν ποιητὴ, ἐλευθερία ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται οὔτε ὡς πρὸς

τὴν ἔκταση καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων, οὔτε ἀπὸ δεδωμένες μετρικὲς φόρμες καὶ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν συλλαβῶν τῶν στίχων, ὅπως ἀπαιτεῖται στὰ Προσόμοια καὶ στοὺς Κανόνες. Ἔτσι, ὑπάρχει χῶρος γιὰ λεπτομερῆ ἀφηγηματικὴ παράθεση τῶν γεγονότων, συνάμα δὲ γιὰ λεπτεῖς καὶ βαθεῖς θεολογικὲς διατυπώσεις καὶ ἀναλύσεις, οἱ ὁποῖες, ὅπως, ἐξ ἀρχῆς εἶπαμε, ἐκφράζουν τὸ Ὁρθόδοξο βίωμα καὶ ἀποτυπώνουν τὴν ζῶσα Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο Ἰδιόμελα ξεικινᾷ περιγραφικὰ (*Οἶμοι! ὁ Ἀδάμ, ἐν θρήνῳ κέκραγεν*), εὐθύς δὲ ἀμέσως δίδεται ὁ λόγος στὸν Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ σὲ ἀ' ἐνικὸ πρόσωπο: *Ὅφρις καὶ γυνή, θεϊκῆς παρρησίας με ἔξωσαν, καὶ Παραδείσου τῆς τρυφῆς ξύλου βρώσιν ἠλλοτρίωσεν*. Ἔτσι, λακωνικὰ, δίνεται ἡ περιγραφή τῶν γεγονότων. Ἐντυπωσιάζει ἐδῶ, ὅτι ἀκόμη ὁ Ἀδάμ δὲν δείχνει νὰ ἀναγνωρίζει τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς του εὐθύνης γιὰ ὅλη αὐτὴν τὴν καταστροφή, ποὺ ἐπέφερε. Ἐξακολουθεῖ νὰ μέμφεται ἄλλους (*ὄφρις καὶ γυνή*). Γιατί, κατηγορεῖς τὴν γυνή σου Ἀδάμ; Ποῦ ἦσουν, ὅταν ὁ πανοῦργος τὴν εὐρήκε μόνη της κάπου στὸν Παράδεισο; Ἐσὺ εἶσαι ἡ κεφαλὴ τῆς γυναικός. Πῶς ἄφησε ἡ κεφαλὴ τὸ σῶμα ἀκέφαλο;

Ἐντούτοις, ἡ τρίτη ἐνόητα τοῦ ὕμνου ἐμμένει λεπτομερῶς στὴν διατύπωση τῶν συνεπειῶν τῆς ἐξώσεως. Ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀπωλείας, μάλιστα δὲ τῆς ἀξίας καὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀπωλεσθέντων, καλλιεργοῦν στὸν Ἀδάμ τὴν ἐπίγνωση τοῦ «ἐγκλήματός» του. Ἀναλογίζεται ὅτι μέσα στὸν Παράδεισο ὑπῆρξε βασιλεὺς τῶν ἐπιγείων πάντων

κτισμάτων Θεοῦ, μάλιστα, δόξαν ἀθανασίας ἠμφιεσμένος, ἀλλά, πλέον, ἔχει καταστή αἰχμάλωτος. Αἰχμάλωτος ἀπὸ ποιόν, ἀλήθεια; Αἰχμάλωτος τῆς ἐπιπολαιότητας μὲ τὴν ὁποία φέρθηκε· τῆς ἀπιστίας πρὸς τὸν Θεό· τῆς «ὡς μὴ ὄφειλε» ἐμπιστοσύνης καὶ ὑπακοῆς στὴν μισόθεο καὶ μισάνθρωπο προτροπὴ (τῆς μιᾶς ἀθέσμου συμβουλής) τοῦ ἀρχεκάκου διαβόλου· αἰχμάλωτος τῆς ἀκрасίας του· τῆς παρακοῆς του στὴν ἐντολὴ τῆς νηστείας· αἰχμάλωτος τῆς οἰκτρᾶς φαντασίας του καὶ τῆς ἐωσφορικῆς ὑπερηφανείας του γιὰ ἰσοθειά· ἐν τέλει, αἰχμάλωτος στὸν ἴδιο τὸν διάβολο, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν παρακοή του καθιστᾶ δικαιοματικὸ ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου.

Ἡ πραγματικὴ ἐπίγνωση ὅλων τῶν ἀνωτέρω τραγικότητων τὸν καθιστᾶ ἔκτοτε ἐπονείδιστο ἀπὸ τοὺς ἀπογόνους του καὶ ἀπὸ ὅλες πῆς γενεές τῶν θνητῶν. Ὁ Ἀδὰμ γιὰ μιὰ στιγμή λυγίζει. Οἴμοι! οὐ φέρω λοιπὸν τὸ δνειδος, θρηνεῖ. Οἴμοι! τίνα τῶν θρήνων συνεργάτην ποιήσομαι; Δὲν ἐξαρκοῦν οἱ κοπετοὶ καὶ οἱ θρήνοι, γιὰ νὰ ἀπαλύνουν τὸν πόνο καὶ τὴν ἐντροπὴ του. Τὴν αἰσχύνη του, ἄλλωστε, θὰ τοῦ τὴν ὑπενθυμίζει διαρκῶς, κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του, ἡ περιφορὰ τοῦ δερματίνου χιτῶνος του (τῆς νεκρώσεως τὴν δρᾶν, ὡς θνητὸς ἐλεεινῶς περιφέρω), τοῦ θνητοῦ τοῦ σώματος, ἐφόσον ὡς ὀψώνιο τῆς ἀμαρτίας του ἀγόρασε τὸν θάνατο.

Τὰ πάντα μελανὰ καὶ δυσοίωνα· ὅμως, ὁ Ἀδὰμ ἔζησε πολὺ κοντὰ στὸν Θεὸ ἢ ἀλλιῶς, ἔζησε ἀπὸ πολὺ κοντὰ τὸν Θεό. Ἐγνώρισε καλὰ τὴν ἀγαθότητά Του, τὴν μακροθυμία Του (ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς πεσό- ντας δαίμονας), τὴν ἀπόλυτη ἀγάπη Του. Αὐτὰ δὲν θὰ μπορέσει νὰ

τὰ λησμονήσει ποτέ! Ἔτσι, λίγο πρὸ τῆς ἀπογνώσεως ἐκστομίζει ἐκεῖνο τὸ σωτήριο «ἀλλά». Τὸ «ἀλλά» ποὺ δὲν τόλμισε νὰ προφέρει ὁ Ἰούδας καὶ ἀπώλετο. Ἀλλά σὺ Φιλάνθρωπε, ὁ ἐκ γῆς δημιουργήσας με, εὐσπλαγχνίαν φορέσας, τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ, ἀνακάλεσαι καὶ σῶσόν με. Ποιά ἀξία ἢ ποιὸ ὄφελος θὰ εἶχε ὁ Ὁρθόδοξη ὑμνογραφία, ἂν δὲν κατέληγε πάντοτε σὲ ἓνα «ἀλλά», σὲ ἓνα μήνυμα Ἐλπίδος; Ἀπλούστατα· δὲν θὰ ἦταν Ὁρθόδοξη. Βεβαίωτατα, δυνατὸς ὁ Θεὸς νὰ ἀνακαλεῖ καὶ νὰ σώζει τὸ πλάσμα Του, ἐκ τῆς δουλείας τοῦ ἐχθροῦ.

Τέλος, τὸ δεύτερο Ἰδιόμελο τῶν Αἰνῶν, ἐκτενέστερο καὶ ἀκόμη διεισδυτικότερο σὲ θεολογικὲς ἐπισημάνσεις, δὲν μένει πολὺ στὸν Ἀδάμ, παρὰ μόνο ἔμμεσα. Εἶναι ἐμφανές, ὅτι ὁ ποιητὴς του θέλει πλέον νὰ διδάξει τὸ ἀκροατήριό του. Ὅτι ἦταν νὰ περιγράψει, τὸ περιέγραψε. Ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκθέσει, τὸ ἐξέθεσε: Ἀδάμ τοῦ Παραδείσου διώκεται, τροφῆς μεταλαβῶν ὡς παρήκοος. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, πὶ δέον γενέσθαι; Ἰδοὺ, μᾶς τὸ συνοψίζει στὸ Τροπάριο αὐτό: Ὁ Ἀδάμ ἀπεμπόλησε τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ περὶ νηστείας, κάποιοι ἄλλοι, ὅμως, στὴν πορεία τῆς ἱστορίας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὄχι. Ἐνας ἐξ αὐτῶν καὶ ὁ Μωυσῆς, μὲ τὸν ὁποῖο ἀσχολεῖται στὸ ἐξῆς τὸ Τροπάριο. Μωσῆς θεόπτης ἐχρημάτισε, νηστεία τὰ ὄμματα, τῆς ψυχῆς καθηράμενος. Δὲν κατεστάθη τυχαία θεόπτης ὁ Μωυσῆς, ἰσχυρίζεται ὁ ποιητὴς. Εἶχε προηγουμένως καθαρῖσει τὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς του μὲ νηστεία· ὅ,τι δὲν εἶχε κάνει, δηλαδή, ὁ Ἀδάμ, νωρίτερα. Ἔτσι, στὸ ἐξῆς, μὲ

ἀφορμὴ τὴν «ἀκρασία» καὶ ἀνυπακοὴ τοῦ Πρωτοπλάστου, πλέκεται τὸ ἐγκώμιον τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς νηστείας. Τοῦ Παραδείσου οἰκήτορες γενέσθαι ἐπιποθοῦντες, ἀπαλλαγῶμεν τῆς ἀλυσιτελοῦς τροφῆς. Ἡ τροφή, σύμφωνα μὲ τὸν ποιητὴ, δὲν μπορεῖ νὰ φέρνει θετικὰ ἀποτελέσματα, νὰ φέρνει πνευματικούς καρπούς, εἶναι «ἀλυσιτελής». Τὶ χρειάζεται; Ὅλα ξεκινοῦν μὲ τὴν νηστεία - Θεὸν καθορᾶν ἐφίεμενοι - καὶ ἀκολουθοῦν ἡ προσευχὴ καὶ ἡ δέησις (= λατρεία ;), στὶς ὁποῖες, εἰλικρινῶς προσκαρτεροῦντες, θὰ προσπαθήσουμε νὰ κατευνασῶμεν τῆς ψυχῆς τὰ παθήματα, καὶ νὰ ἀποσοβήσωμεν τῆς σαρκὸς τὰ οἰδήματα.

Ποῖός εἶναι ὁ στόχος ὅλων αὐτῶν; Ἐκπλήσσετε κανεῖς, ὅταν συνειδητοποιεῖ ὅτι ἐδῶ εἰσέρχεται θριαμβευτικῶς ἡ ἱερὰ Ψαλμωδία. Ἀνάλαφροὶ ἀπὸ τὴν νηστεία καὶ μὲ πῖς πτέρυγες τῆς προσευχῆς καὶ τῆς λατρείας κοῦφοι (= ἀνάλαφροὶ) πρὸς τὴν ἄνω πορείαν μετῴμεν. Στόχος τοῦ ἐπιγείου ἀγῶνος μας εἶναι ἡ ἄνοδος μας πρὸς τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Σκοπὸς ἀσκήσεως τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἄνοδος μας πρὸς τὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Κι ἐκεῖ τί; Ἡ συνάντησή μας μὲ τοὺς ἐπουράνιους Τάξεις, ὅπου αἱ τῶν Ἀγγέλων χορεῖαι, ἀσιγήτοις φωναῖς, τὴν ἀδιαίρετον ἀνυμνοῦσι Τριάδα, καὶ ἡ συνένωση τῶν φωνῶν μας μὲ πῖς φωνές τῶν ἀγίων Ἀγγέλων. Αὐτὸ θὰ εἶναι τὸ αἰώνιο καὶ ἀτελεύτητο ἔργο τῶν σεσωσμένων στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀπερισπάστως ἄδειν τε καὶ ψάλλειν, καθὼς θὰ ἔχουν τὴν ἐπίσης αἰώνια καὶ ἀτελεύτητη μακαριότητα καθορᾶν τὸ ἀμήχανον κάλλος, καὶ δέσποτικόν. Αὐτὸ τὸ Κάλος ἀπολαμβάνει καὶ ἀνυμνεῖ σεσωσμένος, πλέον, μετὰ τὴν Ἀνάστασι τοῦ Ἰησοῦ

Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ ὁ Προπάτωρ Ἀδάμ· γι' αὐτὸ τὸ Κάλος εὐχεταὶ καὶ ὁ παρὼν ὑμνογράφος ἐδῶ ἐξ ὀνόματος ἡμῶν: Ἐκεῖ ἀξίωσον ἡμᾶς, Γιέ Θεοῦ ζωοδότη, τοὺς ἐπὶ σοὶ πεποιθότας, συγχορευσαὶ ταῖς τῶν Ἀγγέλων στραπαῖς, ταῖς τῆς τεκούσης σε Μητρὸς Χριστέ πρεσβεΐαις, καὶ Ἀποστόλων, καὶ τῶν Μαρτύρων, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων. »

2. Θεολογικὲς καὶ Δογματικὲς διατυπώσεις

Ἀκολουθῶς, παραθέτω χωρὶς κάποιον ιδιαίτερο σχολιασμὸ πρὸς θεολογικὲς καὶ δογματικὲς θέσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀποτυπωθεῖ στοὺς στίχους τῶν ὕμνων,. Δὲν εἶναι, ἄλλωστε, αὐτὸς ὁ σκοπὸς τῆς παρουσίας μελέτης. Ἐντὸς ἀγκυλῶν σημειώνονται οἱ κωδικοὶ τῶν τροπαρίων, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ συγκεκριμένη διδασκαλία.

- Ὁ Κύριος εἶναι Δημιουργός (Πλάστης) τῶν πάντων.	ΕΠ1, ΚΟ1βγ, ΚΟ6γ
- Ὁ Σατανᾶς εἶναι παρὼν κατὰ τὴν Δημιουργία.	ΕΠ1
- Ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη «ἐκ χοῦς».	ΕΠ1, ΚΟ1β, ΚΟ5γ, ΚΟ7α, ΚΟ8α, ΜΚ1, ΙΑ1
- Ὁ Ἀδὰμ ἔλαβε ψυχήν ζῶσα διὰ τῆς ἐμφυσήσεως πνοῆς ἀπὸ τὸν Κύριο.	ΕΠ1, ΚΟ8α
- Ὁ ἄνθρωπος ὀρίσθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο ὡς ἄρχων καὶ κορωνίς τῆς Δημιουργίας.	ΕΠ1, ΚΟ1δ, ΚΟ4α, ΚΟ8αγ, ΙΑ1
- Ὁ Ἀδὰμ στὸν Παράδεισο διαβιοῦσε ὡς ὁμοδύατος τῶν Ἀγγέλων, μαζί μὲ τοὺς ὁποίους ἐτάχθη νὰ ὑμνεῖ τὸν Κύριο.	ΕΠ1, ΚΟ1βγδ, ΚΟ8β
- Χαρακτηριστικὰ τοῦ διαβόλου εἶναι ἡ δολιότητα, ἡ πανουργία (ὄργάνω χρησάμενος), ὁ πειρασμός (ἐδελέασε), ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀπάτη (πεισθέντα καὶ κλαπέντα).	ΕΠ1, ΕΠ2, ΕΔ1, ΚΟ3α, ΚΟ5α, ΚΟ7αγ, ΚΟ8γ, ΙΑ1

- Ὁ διάβολος ἐκμεταλλεύεται ἀπὸ φθόνου τὰ δημιουργήματα τοῦ Κυρίου (τὸν ὄφιν, τὴν γυναῖκα, καὶ αὐτὸν εἰσέπι τὸν ἄνδρα) καὶ τὰ ἕξαπατᾷ.	ΕΠ1, ΕΠ4, ΕΔ1, ΚΟ3αγ, ΚΟ5α, ΚΟ8α, ΙΑ1
- Ἡ Εὐα εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῆς Πτώσεως.	ΕΔ2, ΚΟ3α, ΚΝ2δ, ΙΑ1
- Ἡ ὑπακοὴ στὸν Σατανᾶ χωρίζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν Δόξαν τοῦ Θεοῦ, δίνει δικαιώματα στὸν διάβολο ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως.	ΕΠ1, ΕΠ2, ΕΔ1, ΚΟ1δ, ΚΟ3α, ΚΟ4β, ΚΟ5α, ΚΟ6α, ΚΟ7γ, ΚΟ8β
- Ἡ παρακοὴ στὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ γέννησε / γενῶ θάνατον, τὴν θνητότητα. Ὡς θνητὸς ὁ Ἀδὰμ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ παραμείνει στὸν Παράδεισο, γι' αὐτὸ χωρίζεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἐξοστρακίζεται (ἐξοστράκισται παρακοῇ) ἀπὸ τὸν Παράδεισο, τοῦ ὁποῦ οἱ πύλες κλείνονται (ὡς τῇ παραβάσει ἀπέκλεισα). Τότε, κάθεται καὶ θρηνεῖ ἀπέναντι τοῦ Παραδείσου.	ΕΠ1, ΕΠ3, ΕΠ4, ΕΔ1, ΕΔ2, ΔΛ1, ΚΟ1α, ΚΟ3β, ΚΟ4βγδ, ΚΟ5γ, ΚΟ6αβ, ΚΟ7γ, ΚΟ8β, ΚΟ9α, ΜΚ1, ΕΞ1, ΙΑ2
- Παρακοή, ἐν προκειμένῳ, εἶναι ἡ ἀκρασία, ἡ μὴ τήρηση τῆς νηστείας διὰ τῆς βρώσεως.	ΕΠ1, ΕΠ2, ΚΟ9α, ΜΚ1, ΙΑ1, ΙΑ2
- Ὁ Καρπὸς τῆς Γνώσεως ἦταν γλυκὺς στὴν γεύση, ἀλλὰ πικρὸς ὡς πρὸς τὴς συνέπειες τῆς μετάληψής του.	ΚΟ9α, ΜΚ1
- Οἱ Πρωτόπλαστοι στὸν Παράδεισο εἶναι γυμνοί, ἐνδεδυμένοι θεοῦφαντον στολὴν Θείας Δόξης. Ἐκτὸς τοῦ Παραδείσου, ὅμως, εἶναι γυμνοί, ὄχι μόνον ἐκ τῆς Θείας Χάριτος, ἀλλὰ καὶ ὄντολογικῶς, γυμνοί ἀπὸ κάθε συμβατικὴ ἐνδυματολογικὴ προστασία, ἐφόσον δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐπινοήσει πολιτισμὸ. Μόνη τους παρηγορία οἱ θεόραπτοι δερμάτινοι χιτῶνες τοῦ Θεοῦ Ἐλέους.	ΕΠ2, ΕΠ4, ΕΔ1, ΚΟ4γ, ΚΟ5β, ΚΟ6α, ΚΟ7β, ΚΟ8α, ΕΞ1, ΙΑ1
- Θεολογία περὶ αἰσθήσεως τῆς γυμνότητος.	ΕΠ2, ΕΔ1, ΚΟ6α, ΙΑ1
- Τὰ φύλλα συκῆς.	ΕΠ2
- Οἱ δερμάτινοι χιτῶνες.	ΕΠ2, ΚΟ6α, ΚΟ7, ΙΑ1
- Ἡ παρακοὴ καὶ ἡ γυμνότης αἰτία αἰσχύνης καὶ ὄνειδος.	ΕΞ1, ΙΑ1

- Ἐμπονος ἐργασία πρὸς πορισμὸν ἄκρως ἀπαραιτήτων πρὸς τὸ ζῆν (ἄρτος).	ΕΠ2, ΜΚ1
- Ὁ πόνος τῆς ἐξώσεως ἐπηρεάζει σύνολη τὴν ψυχοσωματικὴ ὑπόσταση τοῦ Πρωτοπλάστου. Τύπτων τὰ ὄψεις θρηνεῖ, ἐλεεινῇ τῇ φωνῇ.	ΕΔ2, ΔΛ1, ΚΟ6β, ΚΟ9β, ΚΝ2α
- Ἡ Πύλη τοῦ Παραδείσου, μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ἀδάμ ἀπὸ τὸν Παράδεισο, φυλάσσεται ἀπὸ τὴν φλογίνην ρομφαία τῶν Χερουβίμ.	ΚΟ9γ, ΚΝ2β
- Ὁ Ἀδάμ παρουσιάζεται μετανοημένος, γι' αὐτὸ καὶ ἀντιμετωπίζει τὴν ἔξωση ἀπὸ τὸν Παράδεισο μὲ κλαυθμούς, ροερούς θρήνους, ὄδυρμούς, ὀλοισμούς.	ΕΔ2, ΚΟ5βγ, ΚΟ6γ, ΚΟ7βγ, ΚΟ9βγ, ΚΝ2α, ΙΑ1
- Ἡ παράβασις μιᾶς ἐντολῆς, καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἔνοχον ἐφ' ὅλου τοῦ Νόμου τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐστερημένον ὅλης τῆς Χάριτος (μίαν ἐντολήν παρέβην τὴν τοῦ Δεσπότη, καὶ τῶν ἀγαθῶν παντοίων ἐστέρημαι).	ΕΔ2, ΚΟ7γ
- Ἰδιότητες τοῦ Θεοῦ, ἡ δεσποτεία, ἡ εὐσπλαγχνία καὶ ἡ συγχωρητικότητα (πάλιν ἀνακάλεσαι, ἀνακαλέσας εἰσάγαγε, πάλιν εἰς Παράδεισον), τὸ φιλεῦσπλαγχνον καὶ φιλελεῆμον (ἀλλὰ βούλομαι τοῦτο σῶζεσθαι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν).	ΕΠ1, ΕΠ2, ΕΔ2, ΔΛ1, ΚΟ7γ, ΚΟ9γ, ΚΝ1, ΚΝ2αβγδ, ΕΞ1, ΙΑ1
- Ἡ Ἀνάκλησις εἶναι ἐπιστροφή πάλιν εἰς Παράδεισον (τὸν ἐρχόμενον πρὸς με, οὐ μὴ ἐκβάλλω ἔξω).	ΕΠ2, ΚΟ9β
- Ἡ Ἀνάκλησις τοῦ Ἀδάμ θὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν Σαρκωθέντα Κύριο (δοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ· τὸ ἐμὸν πλάσμα οὐ θέλω ἀπολέσθαι...).	ΕΠ2, ΕΔ2, ΔΛ1,
- Ὁ Δημιουργὸς Κύριος εἶναι αὐτὸς ὁ Ἐνανθρωπήσας ἐν ὑστέροις τοῖς χρόνοις.	ΕΠ2, ΚΟ3δ, ΚΟ6δ
- Ὁ Ἐνανθρωπήσας σαρκώθηκε ἐκ Παρθένου.	ΕΠ2, ΚΟ3δ, ΚΟ6δ
- Ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάκλησις ἐπῆλθε διὰ τοῦ Αἵματος τοῦ Σταυρωθέντος Ἰησοῦ Χριστοῦ.	ΚΟ9δ

<p>- Ἰδιότητες τοῦ Παραδείσου εἶναι ἡ τιμή (= ἀξία), τὸ κάλλος, ἡ εὐφροσύνη, ἡ ἀπόλαυσις, ἡ τερπνότης, ἡ χαρά, ἡ τρυφή, τὰ ἄνθη του, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ θρόϊσμα τῶν φύλλων, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Παράδεισος κέκτηται παρρησίαν πρεσβείας πρὸς τὸν Κύριο. Τὰ σπουδαιότερα, ὅμως, εἶναι ἄλλα. Ὁ Παράδεισος εἶναι θεόκτιστος καὶ ὄχι ἔργο ἀνθρωπίνων χειρῶν, εἶναι ὁ κλῆρος καὶ τὸ κατοικητήριον τῶν Δικαίων καὶ τῶν Προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος Ἀγίων, ὅπου ὡς ἀντιμισθίαν ἀπολαμβάνουν τὴν τερπνότητα τῆς Θείας Δόξης.</p>	<p>ΕΠ3, ΕΔ1, ΚΝ2γδ</p>
<p>- Ἡ Θεοτόκος εἶναι κατὰ γένος θυγάτηρ τοῦ Ἀδάμ</p>	<p>ΚΟ1ε, ΚΟ6δ</p>
<p>- Ὁ Τόκος τῆς Θεοτόκου ἀπετέλεσε τὴν σωτηρία τοῦ Ἀδάμ καὶ τὴν Αἰτία ἐπανεισαγωγῆς του στὸν Παράδεισο.</p>	<p>ΚΟ3δ, ΚΟ6δ</p>
<p>- Ἡ Θεοτόκος ἀποτελεῖ τὴν Προστάτη καὶ Πρέσβυρα τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Κύριον</p>	<p>ΚΟ4ε, ΚΟ5δ, ΚΟ7δ, ΚΟ8δ, ΙΑ2</p>
<p>- Ἡ Θεοτόκος εἶναι ἡ Πύλη ἡ Ἀδιόδευτος, ἡ Πύλη τῆς Νέας Ἐδέμ, τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ Πύλη τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.</p>	<p>ΚΟ9ε</p>

Στ'. Τὰ ὑφολογικὰ στοιχεῖα τῶν ὕμνων τῆς Τυρινῆς Κυριακῆς ὁμοιάζουν μὲ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ ὄλου Ἐνιαυτοῦ καὶ τῆς λοιπῆς περιόδου τοῦ Τριωδίου, ὅπως αὐτὰ περιεγράφησαν στὸ Πρῶτο Μέρος τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως;

Ἦδη, ἐμάκρυνα πολὺ τὸν λόγο. Στὸ παρὸν ζήτημα θὰ ἀπαντήσω δι' ὀλίγων. Θεωρῶ, ὅτι ἡ περὶ Ἀδάμ ὑμνογραφία τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη, διάσπαρτη καὶ περιστασιακὴ τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ ὡς πρὸς τὸ ὅτι

σὲ αὐτὴ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδάμ σχεδὸν πουθενὰ δὲν χρησιμο-
ποιεῖται ὡς περιεκτικὸ οὐσιαστικόν. Ὅμως, ὅλες οἱ θεολογικὲς
διδασκαλίαι εἶναι παντοῦ ἐντυπωσιακῶς σταθερές, ἀκόμη καὶ
ἂν οἱ ποιητὲς ἀπέχουν χρονικῶς μεταξὺ τους.

Ἀντὶ Ἐπιλόγου

Ἀντὶ ἄλλου Ἐπιλόγου, Πατέρες καὶ ἀδελφοί, θὰ συνοψίσω τὴν
ἀνακοίνωσή μου μέσῳ μίας ἐπιλογικῆς παραγράφου, τὴν ὁποία παρα-
θέτει ὁ ἀείμνηστος Βασίλειος Κοτσαμανίδης στὸ ἔργο του, ποὺ ἀνέφερα
στὴν ἀρχὴ τῆς παρούσης ἀνακοινώσεως:

«Ἡ Ὑμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας, κατέχουσα θεμελιώδη θέσιν
εἰς τὸν Λειτουργικὸν βίον τῆς Ἐκκλησίας, συνιστᾷ σπειριτικὸν ἐκφρά-
σεως, τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐμπειρίας τῆς θεώσεως τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
θεουμένων. Διό καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ αὕτη ὡς πηγὴ διὰ τὴν
σπουδὴν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας.»⁷⁸

Τῇ ἀφάτῳ σου εὐσπλαγχνία, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
τῆς τρυφῆς τοῦ Παραδείσου ἡμᾶς καταξίωσον, καὶ ἐλέησον,
ὡς μόνος φιλόθρωπος.

Ἀμήν.

---

⁷⁸ Ὁ.π., τόμος Ν' [1979], Τεύχος 1, σελ. 228.

Κωνσταντίνος Χαριλ. Καραγκούνης, «...ἀπερισπᾶστος ἄδειν τε καὶ ψάλλειν...»

Βιβλιογραφία Γενική

- Ἀλυγιζάκης Ἄντ., Ἐ., «Ἡ λειτουργικὴ μουσικὴ κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο»,
στὸν τόμο, *Τόμος ἑόρτιος 1600ῆς ἐπετείου Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλο-
νίκη 1981, σ. 255 - 281.
- Ἀλυγιζάκης Ἄντ., Ἐ., *Ἡ Ὀκταηχία στὴν Ἑλληνικὴ Λειτουργικὴ Ὑμνο-
γραφία*, ἐκδόσεις Π. Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 1975.
- Ἀλυγιζάκης Ἄντ., Ἐ., *Θέματα Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, ἐκδόσεις Π.
Πουρνάρῳ, Θεσσαλονίκη 1978.
- Ἀναστασίου, Ν., *Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλη-
σιαστικὴ Μουσικὴ*, Ἀθήνα, Νότης Καραβίας 1881.
- Beaufils Dominique, Ἰατρός - Ἱερεὺς, *Ὁρθόδοξη προσέγγιση στὴν ἀσθένεια
καὶ τὸ θάνατο*, Μετάφραση Πολυξένης Τσαλίκη-Κιοσόγλου. Ἐκδό-
σεις «Παρρησία», Ἀθήνα 2017.
- Βουδύρης, Ἄγγελος, Λ., «Οἱ Μουσικοὶ Χοροὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ
Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς κάτω χρόνους», Ὁρθόδοξια 9 καὶ 12, Ἀθήναι
1934 καὶ 1937.
- Βουρλῆς Ἀθ., Θεοδ., *Δογματικοθετικαὶ ὁψεις τῆς Ὁρθόδοξου Ψαλμωδίας*,
Ἀθήναι 1991.
- Βουρλῆς Ἀθ., Θεοδ., *Ἐκκλησιαστικὴ Ὁρθόδοξος Ὑμνολογία καὶ Μουσικὴ*,
Ἀθήναι 1986.

- Βουρλῆς Ἀθ., Θεοδ., *Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ τοὺς ἕμνους τῆς πρὸ πᾶν Χριστουγέννων Τεσσαρακοστῆς*, Ἀθήναι 1993.
- Βουρλῆς Ἀθ., Θεοδ., *Ἡ ἱερά Ψαλμωδία ὡς μέσον ἀγωγῆς (Ἡθικομουσικολογικὴ μελέτη)*, Ἀθήναι 1995.
- Βουρλῆς Ἀθ., Θεοδ., *Ἡθικοδιδματικὰ μηνύματα τῆς προκαθαρίμου περιόδου τοῦ Τριωδίου*, Ἀθήναι 1997.
- Βουρλῆς Ἀθ., Θεοδ., *Θέματα Ἱεραῶν Ψαλμωδίας*, τόμος Α', ἐκδόσεις Σ. Ἀθανασόπουλος - Σ. Παπαδάμης καὶ ΣΙΑ, Ἀθήναι 2000.
- Γαλίτης Ἀντ., Γ., *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν*, (μετάφραση), τόμος Δ', ἐκδόσεις «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1987.
- Γιαννόπουλος, Ἐμμανουήλ, Στ., *Ἡ Ἄνθησις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴν Κρήτη (1566 - 1669)*, Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεραῶν Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μελέται 11, Ἀθήναι 2004.
- Γιαννόπουλος, Ἐμμανουήλ, Στ., «Οἱ ἕμνοι τῆς Ἁγίας Ἀναφορᾶς. Ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν καὶ σκέψεις γιὰ τὴν ψαλμωδία, μὲ ἀφορμὴ τὰ λεγόμενα "Λειτουργικά"», *Γρηγόριος Παλαμᾶς 735*, Θεσσαλονίκη 1990, σελ. 843 - 858.
- Γιαννόπουλος, Ἐμμανουήλ, Στ., «"Σῶσον μέ, θεολογοῦντα Σε" - Ἡ μελωδικὴ ἐνδύση τῆς ὑμνογραφίας στὸ νέο σπικηραρικὸ γένος μελοποιίας» στὰ *Πρακτικὰ του Β' Πανελληνίου Συνεδρίου Ψαλτικῆς Τέχνης «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» (Ἀθήνα, 15 - 19 Ὀκτωβρίου 2003)*, Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεραῶν Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2006, σελ. 335 - 357.

Γόνης Δημ., Β. Νεκταρίου Κεφαλαῖ Μητροπολίτου Πενταπόλεως, Ἄπαντα, τόμος Α', ἐκδοση τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (Ἁγίου Νεκταρίου) Αἰγίνης, Ἀθήναι 2010.

Γρηγόριος Ἅγιος, Σιναΐτης, «Πῶς πρέπει νὰ κάθεται ὁ ἡσυχαστὴς καὶ νὰ μὴ σηκώνεται γρήγορα, Κεφάλαιο: "Πῶς πρέπει νὰ ψάλλωμε"», Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπητικῶν, μετάφραση Ἄντ. Γ. Γαλίτη, τόμος Δ', ἐκδόσεις «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 232-234.

Gregory Saint, of Sinai, *On Stillness: Fifteen Texts, On Two Ways of Prayer, Chapter 5 (Philokalia of the Neptic Fathers)*, translated by G.E.H.Palmer, Philip Sherrard, Kallistos Ware, *The Philokalia: The Complete Text (Faber & Faber)*. Vol. 1 (1983); Vol. 2 (1982); Vol. 3 (1986); Vol. 4 (1999).

Gregory Saint, of Sinai, «*How the hesychast should sit for prayer and not rise again too quickly*», *Philokalia of the Neptic Fathers*.

Δελημπάσης Α., Δ., «Ψάλατε συνετῶς» - Διατί δὲν ἐπιτρέπεται ἡ ἐνόργανος λατρεία, Ἀθήναι 1982.

Δεντάκης, Β., Ὁρθόδοξος Λατρεία καὶ μουσικὸν ὄργανον, Ἀθήναι 1977.

Δημητρόπουλος Παν., Χ., «Θέλησις», λήμμα στὴν *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (Θ.Η.Ε.)*, τόμος Στ', στήλες 132 - 134.

Δοσίθεος Ἀρχιμανδρίτης, Ἡγούμενος Ἱερᾶς Μονῆς Τατάρνης, «Τελεουργικὴ διάστασις τῆς ψαλτικῆς τέχνης· περὶ τυπικῆς εὐταξίας», στὰ Πρακτικὰ τοῦ Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Ψαλτικῆς Τέχνης «Θεωρία καὶ Πράξις τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης» (Ἀθήνα, 3-5 Νοεμβρίου 2000), Ἰδρυ-

μα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 2001, σελ. 185 - 198.

Δοσίθεος Ἀρχιμανδρίτης, Ἡγούμενος Ἱερᾶς Μονῆς Τατάρνης, *Τυπικὸν τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου, διορθωθὲν μεθ' ὄσης ἐπιμελείας καὶ ὑπομνηματισθὲν τὸ κατὰ δύναμιν, Ἱερὰ Μονὴ Παναγίας Τατάρνης, Ἀθήνα 2010.*

Ἰγνάτιος Ἀρχιμανδρίτης, Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου - Κλίμαξ (μετάφραση), Ἱερὰ Μονὴ Παρακλήτου Ὁρωποῦ Ἀττικῆς, Ἀθήνα 1988.

Καλεώδης Πατρίκιος, Ἴωσ., Ἀρχιμανδρίτης, *Κώδιξ Εἰδικῶν Θεμάτων Ἐκκλησιαστικῆς Τάξεως καὶ Ἐθμοτυπίας, κατὰ τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος κυρίως ἰσχύοντα, ἢτοι Εἰδικὸν Τελετουργικὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ περὶ Ἱερᾶς Αἰσθητικῆς Δοκίμιον, ἔκδοσις Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τύποις «Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθῆναι 2009.*

Καλογερόπουλος Τάκης, *Τὸ Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἀπὸ τὸν Ὀρφέα ἕως σήμερα, τόμοι Α' - Ε', ἐκδ. Γιαλλέλης, Ἀθήνα 1998 - 2001.*

Καλομοίρης Δημ., Σ., *Ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ. Ἑρμηνευτικὴ Σπουδὴ καὶ Τυπικὴ Διάταξις, Ἀθήνα 2019.*

Καραγκούνης, Κων/νος, Χαρίλ., «Ἐνόργανη Λατρεία καὶ Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα», περιοδικὸ *Κατακόμβη*, Ἱεροῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου Βόλου, τεύχος Α2 (1996) Βόλος 1996, σελ.142-151.

Καραγκούνης Κων., Χαρίλ., «Ἄνοιξον ἡμῶν τὸ στόμα καὶ πλήρωσον αὐτὸ τῆς Σῆς αἰνέσεως...» - *Συναγωγὴ ἄρθρων, μελετῶν καὶ δοκιμῶν γιὰ τὴν*

- ἱερά Ψαλμωδία καὶ τὴν Ψαλμική Τέχνη, Θεσσαλονίκη 2018, ἐκδόσεις Κυριακίδη ΙΚΕ.
- Καραγκούνης Κων., Χαρίλ., *Ζητήματα Θεολογίας τῆς Ψαλμικῆς Τέχνης*, Γραφικὲς Τέχνες Ἀλέξανδρος Ξουράφας, Βόλος 2005. □
- Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., *Ἡ Καταγωγή τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς - Ἐράνισμα Μαρτυριῶν*, ἔκδοση τοῦ Συλλόγου «Ἐρευνας, Διάσωσης, Ριζικῆς Ἀποκατάστασης τῆς Μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων - Ε.Δ.Ρ.Α.Μ.Ε. - Παναγιώτης Ἀχειλάς», Βόλος 1995.
- Καραγκούνης, Κων/νος, Χαρίλ., *Ἡ Μουσικὴ στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ Τεχνικὴ θεώρησις αὐτῆς*, ἔκδοση τοῦ Συλλόγου «Ε.Δ.Ρ.Α.Μ.Ε. - Παναγιώτης Ἀχειλάς», Βόλος 1995.
- Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., *Ἡ Παράδοση καὶ Ἐξήγηση τοῦ Μελους τῶν Χερουβικῶν τῆς Βυζαντινῆς καὶ μετα-Βυζαντινῆς Μελοποιίας*, Ἰδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μελέται 7, Ἀθήνα 2003. □
- Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., «Οἱ θεολογικὲς διδασκαλίαι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, περὶ Ψαλμωδίας, ὅπως ἀποτυπώνονται στὴν συγγραφή αὐτοῦ, “Κλίμαξ τῶν Ἀρετῶν”», *Πρακτικὰ τοῦ 2ου Διεθνοῦς Μουσικολογικοῦ καὶ Διεπιστημονικοῦ Συνεδρίου τοῦ Τομέα Ψαλμικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου*, Βόλος 2018, σελ. 25 - 68.
- Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., *Παραλειπόμενα περὶ τοῦ Χερουβικοῦ Ὕμνου*, Γραφικὲς Τέχνες Ἀλέξανδρος Ξουράφας, Βόλος 2005. □

Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., «Τὰ Ὁρθόδοξα Συναξάρια ὡς ἄμεσες καὶ ἔμμεσες πηγές τῆς αὐτοδύναμης ἐπιστήμης “Μουσικολογία τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης” καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων της», εἰσήγηση στὸ 5th *International Musicological Conference “Musical Romania and the neighbouring cultures: traditions, influences, identities”*. Regional Association for the Balkan Countries of the International Musicological Society (IMS), Iași, Romania, July 4 - 7, 2013.

Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., «Τὸ “Ὅλον” καὶ τὰ “ἐπιμέρους” στὴν Ψαλπική», στὰ Πρακτικὰ τοῦ 2^{ου} Ἱεροψαλτικοῦ Συνεδρίου Κρήτης, «Ἡ Ψαλπικὴ Τέχνη στὴ Σύγχρονη Ἐκκλησιαστικὴ καὶ Κοινωνικὴ Πραγματικότητα», Χανιά, 2 - 4 Δεκεμβρίου 2016· ἐξεδόθησαν στὸ Ἐπίσημο Δελτίο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης «Ἀπόστολος Τίτος», περίοδος Γ', τεῦχος 37, Σεπτέμβριος 2018, σελ. 245 - 266.

Καραγκούνης Κων/νος, Χαρίλ., «Τριλογία: Α. Χαρακτηριστικὰ τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης κατὰ τὴ Βυζαντινὴ καὶ μετα-Βυζαντινὴ περίοδο - Β. Νέες τάσεις στὴ σημειογραφία καὶ τὸ μέλος τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης κατὰ τὸν ιη' - ιθ' αἰῶνα - Γ. Οἱ ἀπὸ τὸν ιη' - ιθ' αἰῶνα ἀλλοιώσεις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ οἱ ἐπιπτώσεις τους στὴ Θεία Λατρεία - Παράρτημα: Περίοδοι ἐξελίξεως τῆς Ψαλπικῆς Τέχνης καὶ οἱ κατὰ περιόδους ἀκμάσαντες Με-λουργοὶ καὶ διδάσκαλοι ποὺ τὴ διαμόρφωσαν», στὸν τόμο: *Α' Κύκλος Μουσικολογικῶν Διαλέξεων (Μάρτιος - Ἀπρίλιος 2011) - ΠΡΑΚΤΙΚΑ*, ἔκδοση τοῦ Συνδέσμου Ἱεροψαλτῶν Βόλου, ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Κ.Χ.Καραγκούνης, Βόλος 2011, σελ. 69 - 108.

Καρᾶς Σίμων, *Μέθοδος τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς - Θεωρητικόν*, τόμοι Α' - Β', ἔκδοσις τοῦ Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῆς Ἐθνικῆς Μουσικῆς, Ἀθήνα 1982.

Κωνσταντινίδης, Ἰ., Χρ., *Ἦμολογία*, Ὁρθόδοξος Τύπος, Ἀθήνα 1981.

Λαγγῆς Ματθαῖος, Ἐπίσκοπος Οἰνῆς, *Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας*, τόμοι Α' - ΙΔ', Ἀθήνα 1981.

Μανούσακας, Μ. Ἰ., «Μέτρα τῆς Βενετίας ἔναντι τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπιρροῆς τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα (1418-1419)», *ΕΕΒΣ* 30 (1960-1961) 87 - 94, 102 - 127.

Μαντζαρίδης Γεώρ., Ἰ., *Μαθήματα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1986.

Μεταλληνὸς Γεώρ., Δημ., *Πρωτοπρεσβύτερος, Ἀρμόνιον καὶ Ὁρθόδοξος Πνευματικότης (Τὸ πρόβλημα τῆς χρήσεως μουσικῶν ὀργάνων ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ Λατρείᾳ)*, ἐκδόσεις «Ὁρθόδοξος Τύπος», Ἀθήναι 1970, ἔργασία δημοσιευθεῖσα τὸ πρῶτον στὴν Ἐφημερίδα «Ὁρθόδοξος Τύπος», στὰ φύλλα 1 & 20.11.1969, 10.12.1969, 1 & 20.1.1970.

Μητσάκης Καριοφίλης, *Βυζαντινὴ Ἦμολογία. Ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη ἕως τὴν Εἰκονομαχίαν*, τόμος Α', ἔκδ. Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Χριστιανικὴ Γραμματολογία 1, Θεσσαλονίκη 1971.

Moore Lazarus, Archimandrite, *St John Climacus, The Ladder of Divine Ascent (translated in English)*, Harper and Brothers, 1959.

Μπερδιάγιεφ Ν., *Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου*, μετάφρασις Μητροπολίτου Σάμου Εἰρηναίου, Ἀθήναι 1950.

- Παναγιωτάκης, Νικ., Μ., *Ἡ μουσικὴ στὴν Κρήτη κατὰ τὴ Βενετοκρατία*, Ἀθήνα 1990.
- Παναγιωτίδης, Παναγ., Χ., *Θέματα Ψαλμικῆς. Μελέτες στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ*, ἐκδόσεις Ἐπέκταση, Κατερίνη 2003.
- Παπαδημητρίου Κων., *Τὸ μουσικὸν ζήτημα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1921.
- Παπαδόπουλος Γεωρ., Ἰ., *Ἱστορικὴ Ἐπισκόπησις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς (1 - 1900)*, Ἀθήναι 1904.
- Παπαδόπουλος Γεωρ., Ἰ., *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῶν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀκμάσαντες ἐπιφανέστεροι μελωδοί, ὑμνογράφοι, μουσικοὶ καὶ μουσικολόγοι*, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κουσουλίνου - Ἀθανασιάδου, Ἀθήνα 1890.
- Παπαευαγγέλου, Παναγιώτης, *Ὁρθόδοξη Λατρεία καὶ Θρησκευτικὴ Ἀγωγή*, Θεσσαλονίκη: 1987.
- Plemmenos John, G., "The active listener: Greek attitudes towards music listening in the Age of Enlightenment", *British Journal of Ethnomusicology*, vol. 6 (1997), pg. 51 - 63.
- Πόποβιτς Ἰουστίνος Ἀρχιμανδρίτης, *Σὺν πᾶσι τοῖς Ἀγίοις*, ἀναδημοσιευμένο στὸ Ματθαίου Λαγγῆ, Ἐπίσκοπου Οἰνῆς, *Μέγας Συναξαριστῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος ΙΔ', Ἀθήναι 1981.
- Ρωμανοῦ Καίτη, «Περὶ τῶν δυτικῶν πηγῶν τοῦ "Θεωρητικὸν Μέγα τῆς

- Μουσικῆς»», στὸν τόμο, *Συμβολὴ στὴ Μνήμη Γεωργίου Στ. Ἀμαρ-
γιανάκη (1936 - 2003) - Μελέτες καὶ κείμενα συναδέλφων καὶ μαθη-
τῶν του*, ἔκδοση τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν τοῦ Ε.Κ.Π.Α.,
Ἀθήνα 2013, σελ. 308 - 330.
- Σπυράκου, Εὐαγγελία, *Οἱ Χοροὶ τῶν Ψαλτῶν κατὰ τὴν Βυζαντινὴ παρά-
δοση*, Ἴδρυμα Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς
Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Μελέται 14, Ἀθήνα 2008.
- Στάθης Γρηγ., Θ., *Ἡ Κλίμακα τῶν Ἀρετῶν, ἥτοι Δραματουργία - Τάξις
καὶ Μέλος - τῆς Κλίμακος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου*, Ἴδρυμα
Βυζαντινῆς Μουσικολογίας τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἑλλάδος, σειρά «Λατρευτολόγηματα» 4, Ἀθήνα 2007.
- Στάθης, Γρηγ., Θ., «Ἡ μουσικὴ ἔκφραση τῶν λειτουργικῶν ὕμνων καὶ ἡ
δυνατότητα μετάφρασής τους στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα. (Δυνατότη-
τα μετάφρασης ἢ ἀνάγκη νέων ὑμνολογημάτων)» στὸ περιοδικὸ Ἐκ-
κλησία ΟΗ', Ἀθήναι 2001, σελ. 118 - 126.
- Στάθης, Γρηγ., Θ., «Ἡ "πρὸς ψυχὴν" κατασκευαστικὴ ὑμνογραφία τῆς ὀρθόδοξης
Ἐκκλησίας ὡς ἐτοιμασία γιὰ τὴν μέλλουσα ζωὴ», στὸν τόμο *Τμητικὸν
Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Σεβασμώτατον Μητροπολίτην Ἰδρας, Σπετσῶν καὶ
Αἰγίνης Ἱερόθεον, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 30ετοῦς ποιμαντορίας (1967 -
1997)*, Ἰδρα 1997, σελ. 495 - 504.
- Στάθης Γρηγ., Θ., «Πέτρος Λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος ὁ ἀπὸ Λακεδαί-
μονος - Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του», στὸ Περιοδικὸ *Λακωνικαὶ Σπουδαὶ*
7 (1983), σελ. 108 - 125.

Στάθης, Γρηγ., Θ., «Συμπόσιον περὶ Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ "Δεινὰὶ Θέσεις" καὶ "Ἐξήγησις" (Βιέννη, 4-11 Ὀκτωβρίου 1981)», περιοδικὸν *Θεολογία*, τόμος ΜΓ', τεύχος 3, Ἀθήνα 1982, σελ. 749 - 782.

Τολίκα, Ὀλυμπία, *Ἐπίτομο Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς*, Εὐρωπαϊκὸν Κέντρο Τέχνης, Ἀθήνα 1993.

Τριαντάφυλλου Κων., Β., *Ὁ Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός (1714 - 1779) - Ἡ βακτηρία τῶν σκλάβων. Τὸ καύχημα τῶν Αἰτωλῶν - Βίος, Διδασχές, καὶ ἄσματικὴ Ἀκολουθία*, ἔκδοσις Ὁρθοδόξου Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου «Μικρὰ Ζύμη» Θέρμον Αἰτωλίας, Η' ἔκδοσις.

Τσάμης Δημ., Γ., *Ψαλμωδία καὶ Κατάνυξις*, Θεσσαλονίκη 1990, ἀνάπτυπο ἀπὸ τὸν τόμο «Παντελεήμονι Β' τῷ Παναγιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης», σελ. 493 - 520.

Τσώκλης, Ἰωάννης, Θ., «Περὶ τῆς θεοσδότης μουσικῆς ὡς ἐπικουρικοῦ μέσου πρὸς ἀνάστασιν Ἑλληνοχριστιανισμοῦ», στὴν ἐφημερίδα *Φόρμυξ* Α/Α/22, Ἀθήναι 1902.

Τρεμπέλας, Παναγ., Ν., *Ἐκλογή Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ὑμνογραφίας*, Βιβλιοθήκη Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήναι 1949.

Τωμαδάκης, Νικ., Β., *Ἡ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία καὶ ποίησις, ἦτοι Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Φιλολογίαν*, τόμος Β', ἔκδοσις Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1993.

Φαράσογλου, Σεραφεῖμ, *Ἀπὸ τὴν Τάξην καὶ Ψαλμωδία στὸν Πατριαρχικὸν Ναὸν Κωνσταντινουπόλεως*, Ἀθήναι 1988.

Φιλανθίδης, Πέτρος, Γ., «Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἐν σχέσει πρὸς

- τὰς τῶν ἄλλων λαῶν», στὸ «*Παράρτημα Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας* (Π.Ε. Α.), τόμος Ε΄, Κωνσταντινούπολη 1902, σελ. 153 - 176.
- Φραντζολᾶς, Κων/νος, Γ., *Ὅσιόν Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἔργα*, τόμοι Α' - ΣΤ', ἐκδόσεις «Τὸ Περιβόλι τῆς Παναγίας», Θεσσαλονίκη 1992.
- Χαλδαϊάκης, Ἀχιλλεύς, Γ., «Ἀκρίβεια κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τῶν τῶν τῆς παπαδικῆς τέχνης». "Θεολογικὴ" ἀνάγνωσις τῆς ὁμωνύμου μεταβυζαντινῆς θεωρητικῆς συγγραφῆς», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν* 34 (2002 - 2003), σελ. 195 - 231 [= Προθεωρία τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης. Μιὰ προκαταρκτικὴ ἐκδοχὴ, Ἀθήνα 2007, σελ. 173 - 211· καὶ *Βυζαντινομουσικολογικά*, Ἀθήνα 2010, σελ. 165 - 205].
- Χαλδαϊάκης Ἀχιλλεύς, Γ., «Ἰωάννης Λάσκαρης, Πηγωνίτης ἢ Συρπαγάνος, ὁ Καλομισίδης», στὴν *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαίδείᾳ*, Στρατηγικὲς Ἐκδόσεις, τόμος Ι΄, σελ. 239 - 241.
- Χρήστου Παναγ., Κ., *Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης, ὁ τῆς Κλίμακος*, Θ.Η.Ε., τόμος ΣΤ', στήλες 1211 - 1213.
- Χρύσανθος ἐκ Μαδύτων Ἀρχιεπίσκοπος Δυρραχίου, *Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς, ἢ τοῖ βιβλίον διδασκτικὸν καὶ πολύτημον τῆς Μουσικῆς Ἐπιστήμης καὶ σύγγραμμα περὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Michele Weis, Τεργέστη 1832.